

**Seksuaali-
oikeudet**

Väestötietosarja 29

Väestötietosarjan osa 29

Toimittajat: Kamomilla Ilmonen, Elina Korhonen,
Laura Lipsanen, Riikka Kaukoranta ja Sanna Kotiranta

Ulkoasu: Katja Hurmerinta

Paino: Nord Print Oy, Helsinki 2019

ISBN (painettu): 978-952-226-201-1

ISBN (PDF): 978-952-226-202-8

ISSN (nidottu): 1239-4084

ISSN (PDF): 1797-8807

Väestöliitto

Kansainvälisen kehityksen yksikkö

Kalevankatu 16 B

PL 849, 00101 Helsinki

www.vaestoliitto.fi/kansainvalisyys

Vain ilmaisjakeluun.

Julkaisu on luettavissa netissä (PDF) Väestöliiton sivuilta.

Tuettu Suomen
kehitysyhteistyövarain

Seksuaali-

oikeudet

Sisällys

Lukijalle:

Tämä julkaisu on osa Väestöliiton Väestötietosarjaa. Sarjan julkaisujen näkökulma on globaali – puhuessamme yleisesti väestön tilasta, tarkoitamme koko maailman väestö-trendejä. Suomeen tai muihin yksittäisiin maihin liittyvät viittaukset mainitaan aina erikseen.

Johdanto seksuaalioikeuksiin	4
1. Oikeus omaan seksuaalisuuteen	11
Oikeus seksuaaliseen nautintoon	12
Seksuaalisuus tabuna	13
2. Oikeus tietoon seksuaalisuudesta	17
Seksuaalikasvatuksella suuri merkitys erityisesti nuorille	18
Seksuaalikasvatuksella sukupuolten tasa-arvoa ja väkivallan torjuntaa	20
3. Oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi	23
Sukupuolistunut väkivalta	24
Vähemmistöloukkauksista	25
Seksuaaliväkivalta viharikoksena	26
Lapsiavioliitot ovat väkivaltaa	27
4. Oikeus seksuaaliterveyspalveluihin	29
Seksuaaliterveyspalvelut kaikkien saatavilla	31
Oikeus ehkäisyyn ja turvalliseen aborttiin	31
Nuorisoystävällinen klinikka	32
5. Oikeus näkyä	35
Kaikkia varten rakennettu yhteiskunta	36
Monta tapaa näkyä	38
6. Oikeus yksityisyyteen	41
Nuoret ja lapset	42
Laitoksissa asuvat	43
Ikäihmiset	43
Vammaiset	44
7. Oikeus vaikuttaa	45
Oikeus päättää omasta kehosta on ihmisoikeus	46
Oikeus osallistua päätöksentekoon on avain kestävään kehitykseen	47
Sanasto	49
Lähteet	51

Johdanto seksuaalioikeuksiin

Seksuaalisuus on ihmisen ominaisuus, johon liittyvien oikeuksien toteutuminen vahvistaa ihmisen identiteettiä ja itsetuntoa. Siksi on tärkeää, että kaikki voivat tehdä päätöksiä omaan seksuaalisuuteensa, terveyteensä, kehoonsa ja lisääntymiseensä liittyvissä kysymyksissä. Näitä päätöksiä tulee voida tehdä ilman syrjinnän, väkivallan, vangitsemisen tai kuoleman pelkoa.

Seksuaalioikeuksilla tarkoitetaan yksilöiden oikeuksia päättää tietoisesti ja vastuullisesti omaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Seksuaalioikeuksien toteutuminen on keskeistä ihmisen hyvinvoinnin ja tasapainoisen elämän kannalta. Seksuaalisuus on olennainen ja arvokas osa ihmisyyttä. Se on ihmisen perusominaisuus, joka kehittyy läpi elämän.

Ihmisten vapautta tehdä seksuaalisuuteensa liittyviä päätöksiä kuitenkin rajoitetaan ympäri maailman. Seksuaalioikeudet ovatkin ihmisoikeuksista monin tavoin haavoittuvaisimpia. Ne ovat jatkuvasti vaarassa tulla loukatuiksi. Myös ehkäisyn saatavuus on toteutunut huonosti, mikä koskettaa maailmanlaajuisesti varsinkin nuoria. Seksuaalioikeuksia rajoittavat niin valtiot, terveydenhuollon ammattilaiset, yhteisöt kuin perheet.

Seksuaalioikeuksien turvaaminen säästää ihmishenkiä. Raskauteen ja synnytykseen liittyvät komplikaatiot ovat yksi suurimmista kuolinsyistä kehittyvissä maissa. Myös aidsiin kuolee vuosittain melkein miljoona ihmistä. Suuri osa näistä kuolemista olisi estettävissä ehkäisyn, seksuaalikasva-

tuksen, seksuaaliterveydenhoidon ja sukupuolten välisen tasa-arvon avulla.

Tässä julkaisussa kerrotaan seksuaalioikeuksista ja siitä, miksi niiden toteutuminen on yksilöille ja yhteiskunnille äärimmäisen tärkeää. Lisäksi annetaan esimerkkien kautta eri toimijoille konkreettisia ideoita, miten seksuaalioikeudet voi huomioida ja miten niitä voi edistää käytännössä – niin omassa arjessa, kehitysyhteistyössä, yritys-toiminnassa kuin eri ammateissa.

Seksuaalioikeuksien toteutuminen edistää kestävä kehitystä

YK:n kestävän kehityksen tavoiteohjelmasta (Agenda 2030) sovittiin vuonna 2015 ja tavoitteet astuivat voimaan vuoden 2016 alusta. Tavoitteita on 17 ja jokaisessa tavoitteessa on alatavoitteita, joita on yhteensä 169. Agendan kantava periaate on ettei ketään jätetä kehityksestä jälkeen (Leave no-one behind). Agendan tavoitteena on muuttaa globaalin kehityksen suuntaa niin, että ihmisten hyvinvointi ja ihmisoikeudet, talouden vauraus ja yhteiskuntien vakaus turvataan ympäristön kan-

nalta kestäväällä tavalla ja poistetaan äärimmäinen köyhyys maailmasta.

Kestävän kehityksen tavoitteissa huomioidaan myös seksuaaliterveys sekä lisääntymisterveys ja -oikeudet. Seksuaalioikeuksia ei mainita, koska maailman maat eivät päässeet yksimielisyyteen esimerkiksi naisten ja nuorten oikeudesta päättää ehkäisystä ja raskaudenkeskeytyksestä tai sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksista.

Seksuaaliterveys sekä lisääntymisterveys ja -oikeudet mainitaan seuraavissa tavoitteissa:

- *3. Taata terveellinen elämä ja hyvinvointi kaiken ikäisille.*
- *5. Saavuttaa sukupuolten välinen tasa-arvo sekä vahvistaa naisten ja tyttöjen oikeuksia ja mahdollisuuksia.*

Kahdessa alatavoitteessa mainitaan suoraan seksuaali- ja lisääntymisterveys:

- *3.7. Taata vuoteen 2030 mennessä kaikille pääsy seksuaali- ja lisääntymisterveyden hoitopalvelujen, kuten perhesuunnittelun, tiedottamisen ja koulutuksen, piiriin sekä varmistaa lisääntymisterveyden ottaminen mukaan kansallisiin strategioihin ja ohjelmiin ja*
- *5.6. Taata yhtäläiset mahdollisuudet seksuaali- ja lisääntymisterveyteen sekä lisääntymisoikeudet kansainvälisen väestö- ja kehityskonferenssin toimintaohjelman ja Pekingin toimintaohjelman sekä niiden arviointikonferenssien päätösasiakirjojen mukaisesti sovitulla tavalla.*

Seksuaali- ja lisääntymisterveyden ja -oikeuksien toteutuminen on välttämättömyys kestävän kehityksen tavoitteiden toteutumiseksi. Seksuaalioikeudet linkittyvät kestävän kehityksen kaikkiin kolmeen pilariin: sosiaaliseen, taloudelliseen ja ekologiseen.

Sen lisäksi, että seksuaalioikeuksien takaaminen vähentää inhimillistä kärsimystä, se on myös taloudellisesti järkevää. On välttämätöntä, että seksuaalioikeudet otetaan huomioon yhteiskunnissa ja ne turvataan laissa. Jos seksuaalioikeudet eivät toteudu, eivät muutkaan ihmisoikeudet voi toteutua.

Mahdollisuus käydä koulua riippuu siitä, miten hyvin seksuaalioikeudet toteutuvat. Esimerkiksi lapsiavioliitot ja teiniraskaudet johtavat usein koulunkäynnin keskeyttämiseen, mikä vaikuttaa

inhimillisen pääoman menettämiseen sekä nuoren äidin tulevaisuuden ansaintamahdollisuuksiin ja tulotasoon. Varhaisten raskauksien aiheuttamat kustannukset ulottuvat äidin toimeentulon lisäksi myös lapseen, perheeseen, yhteisöön ja kansantalouteen asti. Ehkäisyvälineiden parempi saatavuus puolestaan vähentäisi muista terveystalouksista, kuten synnytysvaurioiden ja seksitautien hoidosta tai raskaudenkeskeytyksistä aiheutuvia kuluja moninkertaisesti.

Seksuaalioikeuksien toteutuminen vaikuttaa myös ilmastomuutoksen aiheuttamiin haasteisiin sopeutumisessa. Seksuaalioikeuksien toteutuminen parantaa ihmisten hyvinvointia, jolloin ihmisillä on enemmän resursseja selviytyä erilaisista luonnonkatastrofeista ja muista humanitaarisista kriiseistä. Ehkäisyneuvonnan ja ehkäisyvälineiden avulla perheet voivat päättää oman lapsilukunsa. Usein perheet valitsevat pienemmän lapsimäärän, joka taas vapauttaa aikaa koulutukselle ja työntekoon ja parantaa perheen tulotasoa.

Seksuaalioikeuksien toteutuminen lisää tasa-arvoa

Seksuaalioikeuksien toteutuminen parantaa myös sukupuolten välistä tasa-arvoa. Oikeus päättää omasta kehosta, avioitumisesta ja perheestä, mahdollisuus kouluttautua ja olla taloudellisesti itsenäinen sekä sukupuolienormien kyseenalaistaminen liittyvät kaikki seksuaalioikeuksiin, jotka toteutuessaan vievät kohti tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa. Sukupuolten välinen epätasa-arvo on monesti esteenä seksuaalioikeuksien toteutumiselle.

Naisilla on maailmanlaajuisesti vähemmän sosiaalista, poliittista ja taloudellista valtaa kuin miehillä. Nämä epätasa-arvoiset valta-asetelmat vauhdittavat myös köyhyyttä. Seksuaalioikeuksien toteutuminen vähentää siis köyhyyttä, edistää yhteiskunnan kehitystä ja laajemmin ihmisoikeuksien toteutumista. Tästä syystä seksuaalioikeudet tulee turvata lakien kautta.

Ihmisoikeudet

Ihmisoikeudet ovat vapauksia ja oikeuksia, jotka on määritelty kansainvälisissä sopimuksissa ja taattu

kuuluvan yhtäläisesti kaikille. Ne ovat jokaiselle ihmiselle jo yksinomaan hänen ihmisyytensä perusteella synnynnäisesti kuuluvia, sillä ihmisyyteen kuuluu ihmisarvo. Ihmisoikeudet ovat kaikille samat ilman minkäänlaista ikään, sukupuoleen, ihonväriin, kieleen, uskontoon, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, syntyperään, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin, sukupuolen ilmaisuun, sosioekonomiseen asemaan, vammaisuuteen tai terveydentilaan perustuvaa syrjintää. Ihmisoikeudet turvataan useilla kansallisilla, alueellisilla ja kansainvälisillä sopimuksilla.

Ihmisoikeudet ovat universaaleja, jakamattomia, toisistaan riippuvaisia ja keskenään yhtä tärkeitä. Ihmisoikeuksia ovat muun muassa oikeus elämään, työhön, koulutukseen, riittävään elintasoon ja osallistumiseen sekä kidutuksen ja syrjinnän kieltö.

Oikeus sisältää kääntöpuolena velvollisuuden ajatuksen: jotta meillä voisi olla oikeus johonkin, on muilla velvollisuus kunnioittaa kyseistä oikeutta. Kunnioittamisen lisäksi velvollisuuteen liittyy myös oikeuksien turvaaminen ja niiden täyttyminen. Valtiot ovat velvollisia huolehtimaan kansalaistensa ihmisoikeuksien turvaamisesta ja täyttymisestä.

Ihmisoikeusperustainen lähestymistapa

Ihmisoikeusperustaisen lähestymistavan tavoitteena on se, että kaikki toiminta tukee ja edistää ihmisoikeuksia. Ihmisoikeusperustaisella lähestymistavalla tarkoitetaan sitä, että kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin kirjattuja perusoikeuksia vahvistetaan kaikkien, myös köyhimpien ja syrjityimpien ihmisten kohdalla. Tavoitteena on, että kaikki ihmiset tuntevat oikeutensa ja kykenevät itse toimimaan niiden puolesta. Tätä tietoisuutta voidaan vahvistaa kahdella tapaa: Ensinnäkin voidaan lisätä oikeudenhaltijoiden tietoa omista oikeuksistaan ja kykyä toimia niiden puolesta. Toisekseen voidaan lisätä viranomaisten tietoa velvoitteistaan ihmisoikeuksien edistämiseksi ja kykyä toteuttaa ne.

Vinkki:

Oikeusperustaisen lähestymistavan mukainen tilanneanalyysi

Kysymyksiä, joita on hyvä arvioida hankkeen suunnitteluvaiheessa:

1. Arvioi mitä tapahtuu, missä ja keneen se vaikuttaa eniten (ketkä ovat oikeudenhaltijoita)?
2. Mieti syy-seuraus -suhdetta: miksi ongelmat ilmenevät?
3. Mieti toimijoiden rooleja: kenellä tai millä instituutiolla on velvollisuus tehdä asialle jotain (ketkä ovat vastuunkantajia)?
4. Mitä toimenpiteitä vaaditaan, jotta tilanne paranee?
5. Kartoita tarvittavat kapasiteetit: mitä kapasiteetteja oikeudenhaltijat ja vastuunkantajat tarvitsevat, jotta tilanne voidaan korjata?
6. Miten eri toimijat saadaan mukaan?
7. Arvioi mitkä tekijät saattavat käytännössä muodostua onnistumisen esteiksi?

Ihmisoikeusperustaisuus toteutuu silloin, kun ihmisoikeussäädökset ja -periaatteet sisällytetään johdonmukaisesti niin politiikkaohjelmiin kuin käytännön työn tasolle. Ihmisoikeudet tulee myös huomioida prosessien kaikissa eri vaiheissa: suunnittelussa, toimeenpanossa ja arvioinnissa.

Ihmisoikeusperustainen lähestymistapa on tärkeä myös seksuaalioikeuksien edistämiseksi. Seksuaalioikeuksia edistettäessä ihmisoikeusperustaisuus näkyy esimerkiksi pyrkimyksenä sisällyttää seksuaalikasvatus opetussuunnitelmaan tai vammaisten, eri etnisten ryhmien ja maantieteellisesti syrjäisten alueiden huomioimisena seksuaaliterveyspalveluissa tai paikallisväestön seksuaalioikeuksia puolustavan järjestön toiminnan tukemisena.

Ihmisoikeusperustainen lähestymistapa tuo vahvasti esiin sen, että köyhyys johtuu usein ihmisoikeusloukkauksista. Köyhyys vaikuttaa olennaisesti siihen, kuinka alttiita ihmiset ovat erilaisille syrjinnän muodoille ja ihmisoikeusloukkauksille. Esimerkiksi riittävän seksuaaliterveydenhoidon saaminen määrittyy usein sen mukaan, pystyykö hoidosta maksamaan, vaikka terveydenhoito on ihmisoikeus.

Köyhyys myös altistaa seksuaalioikeuksien loukkauksille, kuten seksuaaliväkivallalle ja kaltoinkohtelulle. Köyhyys saattaa ajaa vaikkapa seksityöhön. Köyhillä seksityöläisillä on usein heikko mahdollisuus neuvotella kondomin käytöstä, mikä puolestaan altistaa seksitaudeille. Tämä taas loukkaa seksityöntekijän oikeutta suojella itseään.

Seksuaalioikeudet

Seksuaalioikeuksilla tarkoitetaan yksilöiden oikeuksia päättää tietoisesti ja vastuullisesti omaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ilman pelkoa painostuksesta. Jokaisella on oikeus määrätä itse omasta kehostaan ja päättää, haluaako olla seksuaalisesti aktiivinen vai ei. Lisäksi seksuaalioikeudet takaavat oikeuden ilmaista ja toteuttaa oman seksuaalisen suuntautumisensa mukaista seksuaalisuutta samalla kunnioittaen muiden oikeuksia.

Seksuaalioikeudet sisältävät esimerkiksi läheisten suhteiden solmimisen, avioitumisen ja lasten saamisen, mutta myös oikeuden saada ja

antaa tietoa seksuaalisuudesta, oikeuden suojella itseään ja oikeuden seksuaaliterveydenhoitoon. Seksuaalioikeudet sisältävät muiden oikeuksien tapaan myös velvollisuuden ja vastuun. Omien seksuaalioikeuksien toteuttamisessa jokaisella on velvollisuus kunnioittaa muiden oikeuksia. Myös valtioilla on vastuu siitä, että jokaisen oikeudet turvataan lainsäädännöllä.

Kulttuurisensitiivisyydestä

Seksuaalisuuden näkökulmasta ihmiset ovat samanlaisia joka puolella maailmaa. Kulttuuriset normit vaikuttavat kuitenkin siihen, kuinka hyvin tiedostamme seksuaalioikeutemme. Eri kulttuurit suhtautuvat eri tavalla seksuaalisuuteen, seksuaaliseen nautintoon, perhesuunnitteluun ja siihen, kuinka ilmaisemme sukupuoli-identiteettiämme. Näitä seksuaalisuuden eri muotoja saatetaan kulttuurissa rajoittaa, leimata tai tiukasti kontrolloida.

Seksuaalioikeuksien toteutumisen edistämiseksi on siksi tunnettava hyvin kulttuuri, jossa toimii. Pinttyneitä ajatusmalleja pitää pyrkiä kyseenalaistamaan, mutta samalla on myös tiedostettava, että joidenkin kysymysten käsittelyyn tarvitaan kyseisessä kulttuurissa erityistä herkkyyttä. Kulttuurisensitiivisyys ei kuitenkaan tarkoita, että esimerkiksi haitallisia perinnöistäpoja, kuten sukuelinten silpomisen, pitäisi hyväksyä.

Seksuaalioikeudet erottamattomana osana ihmisoikeuksia

Seksuaalioikeudet ovat kansalais-, poliittisten, sosiaalisten ja taloudellisten oikeuksien keskiössä. Ilman seksuaalioikeuksien toteutumista muutkaan oikeudet eivät voi täysin täyttyä. Sama pätee myös

toiseen suuntaan: ilman muita oikeuksia seksuaalioikeudet eivät voi toteutua. Muun muassa riittävä terveydenhoito, ravinto ja asunto sekä turvallinen elinympäristö ovat kaikki perusehtoja turvallisen ja tyydyttävän seksuaalisuuden toteuttamiseksi.

Esimerkiksi jos nuoret eivät saa tarvitsemiaan ehkäisyvälineitä, he ovat alttiita seksitaudeille ja suunnittelemattomille raskauksille. Suunnittelematon raskaus saattaa johtaa vaaralliseen aborttiin, jos abortti on kallis tai lailla kielletty. Valtaosa kehittyvissä maissa tehdyistä aborteista on vaarallisia ja valtaosa aborttikuolemista tapahuu kehittyvissä maissa.

Nuoret äidit ja raskaana olevat teinit myös usein lopettavat tai joutuvat lopettamaan koulunkäynnin. Tämä loukkaa heidän oikeuttaan koulutukseen ja rajoittaa heidän pääsyään työmarkkinoille, ja sitä kautta myös taloudellista valtaa. Tai jos valtio kriminalisoi homoseksuaalisuuden, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt joutuvat pidätetyiksi, vangituiksi ja väkivallan kohteiksi. Tämä loukkaa heidän mielipiteen- ja sananvapauttaan sekä oikeuttaan keholliseen koskemattomuuteen.

Seksuaalisuus ja kehoon liittyvät kysymykset ovatkin olennainen osa ihmisen sosiaalista todellisuutta. Esimerkiksi seksityöntekijän taistelu köyhyyttä, hiviä, poliisin väkivaltaa ja sosiaalista leimaa vastaan linkittyvät kaikki yhteen. Myös transsukupuolisen ihmisen mahdollisuudet elää julkisesti omana itsenään ilman häpeää ja mahdollisuudet saada terveydenhoitoa vaikuttavat hänen mahdollisuuksiinsa työllistyä.

Seksuaalisuus yksilöllisenä ja yhteiskunnallisena kysymyksenä

Seksuaalioikeudet ovat äärimmäisen tärkeitä siksi, että ne tukevat ihmisen identiteetin kehittymistä ehjään, positiiviseen suuntaan. Kokeakseen hallinnan tunnetta omasta elämästään ihminen tarvitsee päämääriä, uskoa omiin kykyihinsä ja mahdollisuuksiinsa, kannustavan ilmapiirin sekä innostusta ja toiveikkuutta. Seksuaalioikeudet vaikuttavat näihin kaikkiin. Toteutuessaan seksuaalioikeudet mahdollistavat kasvun ihmisenä, turvallisen ja

tyyydyttävän seksuaalisuuden toteuttamisen sekä itselle oikeassa roolissa elämisen.

Seksuaalioikeudet eivät kuitenkaan ole vain henkilökohtainen kysymys, sillä niiden toteutuminen on tärkeää myös kestävän kehityksen kannalta. Seksuaalioikeudet ovat sidoksissa ihmisoikeuksien toteutumiseen ja laajempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen. Kestävä kehitys edellyttää, että ihmisillä on näkemystä, voimavaroja ja tahtoa muuttaa ja kehittää yhteiskuntaansa. Seksuaalioikeuksien takaaminen mahdollistaa päätökset omasta elämästään ja kouluttautumisen. Siten seksuaalioikeudet ovat edellytys kestävän kehityksen toteutumiselle.

Mahdollisuus valita oma lapsilukunsa käynnistää hyvän kierteen. Pienemmät perhekoot mahdollistavat paremmin lasten koulutuksen, terveydenhoidon ja riittävän ravinnon. Vanhemmat voivat panostaa lapsiinsa taloudellisesti enemmän kun heitä on vähemmän. Myös sosiaalinen nousu on todennäköisempää perheissä, joissa on vähemmän lapsia. Terveemmät, paremmin koulutetut ja hyvin ravitut lapset kasvavat yhteiskunnallisesti aktiivisemmiksi aikuisiksi. Tämä mahdollistaa yhteiskunnan sosiaalisen ja taloudellisen kehityksen. Lisäksi väestö kasvaa, jos ei ole tietoa tai palveluja suunnitella perheidensä kokoa ja suuri väestönkasvu taas on valtava paine ympäristölle.

Niinpä kestävän kehityksen kolme pilaria, sosiaalinen, taloudellinen ja ympäristöllinen ovat kaikki tiukasti liitoksissa seksuaalioikeuksiin.

Seitsemän seksuaalioikeutta:

Seksuaalioikeudet käsittävät laajasti seksuaalisuuteen liittyviä elämänalueita, eikä niille ole yhtä ainoaa määritelmää. Seksuaalioikeudet ovat määritelleet esimerkiksi Kansainvälinen perhesuunnittelujärjestöjen liitto IPPF, Seksuaaliterveyden maailmanjärjestö WAS ja Maailman terveysjärjestö WHO.

Käsitlemme julkaisun seitsemän otsikon alla laajasti seksuaalioikeuksien julistuksien sisältöjä ja niiden merkitystä ihmisoikeuksille.

Kaikilla ihmisillä on sukupuolesta, etnisestä taustasta, seksuaalisesta suuntauksesta tai terveydentilasta riippumatta seuraavat oikeudet:

1. Oikeus omaan seksuaalisuuteen

Kaikilla on oikeus nauttia seksuaalisen suuntautumisen mukaisesta seksuaalisuudesta ja ilmaista seksuaalinen suuntautumisen ja sukupuolensa haluamallaan tavalla.

2. Oikeus tietoon seksuaalisuudesta

Vapaus tehdä itsenäisiä päätöksiä ei voi toteutua ilman tietoa seksuaalisuudesta. Jokaisella on oikeus saada ja antaa seksuaalioikeuksia kunnioittavaa seksuaalikasvatusta.

3. Oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi

Jokaisella on oikeus keholliseen koskemattomuuteen. Ihmisiä tulee suojella seksuaaliväkivallalta ja sukupuolistuneelta väkivallalta. Jokaisella on oikeus käyttää raskauden- ja seksitautien ehkäisy menetelmiä ja saada apua ja tukea, jos on kohdannut seksuaaliväkivaltaa. Yhteiskunnilla ja niiden lainsäädännöllä on olennainen rooli suojelun varmistajana.

4. Oikeus seksuaaliterveyspalveluihin

Yhdenvertaiset ja seksuaalioikeuksia kunnioittavat terveyspalvelut kuuluvat kaikille. Seksuaaliterveyspalveluiden tulee olla turvallisia, luottamuksellisia, korkeatasoisia ja helposti saatavilla asuinpaikasta ja rahatilanteesta riippumatta.

5. Oikeus näkyä

Kaikilla ihmisillä on oikeus tulla nähdyksi ja kuuluksi sekä oikeus ilmaista omia mielipiteitään ilman syrjinnän, häirinnän tai väkivallan pelkoa.

6. Oikeus yksityisyyteen

Jokaisella on oikeus tehdä yksilöllisiä päätöksiä omaan seksuaalisuuteensa liittyen ilman pelkoa vainosta, vapauden riistosta tai sosiaalisesta painostuksesta.

7. Oikeus vaikuttaa

Oikeus osallistua ja vaikuttaa seksuaalisuuteen liittyvään päätöksentekoon niin omassa elämässään kuin yhteiskunnan tasolla. ●

Vinkki:

Tämä julkaisu antaa pohjan seksuaalioikeuksien opettamiseen, mutta aiheet on hyvä muovata aina tilanteeseen sopiviksi. On tärkeä ymmärtää, että vaikka seksuaalioikeudet ovat kaikki äärimmäisen tärkeitä, niitä tulee arvioida tilannekohtaisesti: minkä oikeuden käsittely on juuri näille osallistujille hyödyllisintä?

Seksuaalioikeuksien käsittelyssä tulee huomioida osallistujien ikä ja määrä sekä paikallinen kulttuuri, uskonto ja poliittinen toimintaympäristö. On huomioitava, että kaikki seksuaalioikeuksiin liittyvät aiheet eivät välttämättä ole laillisia tai turvallisia keskusteltavaksi kyseisessä toimintaympäristössä. Tästä syystä on hyvä etukäteen selvittää, minkälaisia riskejä aiheiden käsittelyyn saattaa liittyä ja asettaako sillä itsensä tai muut vaaraan.

xxx!

Etukäteen kannattaa myös selvittää, mitkä seksuaalisuuteen liittyvät aiheet ovat yleisiä juuri kyseisessä yhteisössä. Ovatko seksitaudit yleisiä? Tällöin kannattaa selvittää etukäteen, missä seksitauteja voi käydä testaamassa. Onko perhe- tai lähisuhdeväkivalta yleistä? Jos on, niin voi selvittää, millaisia tuki- ja lakipalveluita on olemassa perhe- ja lähisuhdeväkivaltaa kokeneille. Kaikkiin kysymyksiin ei voi ennalta varautua, joten on myös tärkeää osata myöntää oma tietämättömyys ja luvata selvittää kysymys ja palata asiaan.

Ihmisoikeussopimukset

Seksuaalioikeuksien toteutumisen tärkeitä kansainvälisiä sopimukset:

Rion julistuksen 20. periaate (1992)

Naisilla on oleellinen rooli ympäristöhallinnassa ja ekologisessa kehityksessä. Naisten osallistuminen on kestävä kehityksen kannalta keskeistä.

Agenda 21 (1992)

Rion julistuksen toimintaohjelmassa painotetaan valtioiden velvollisuutta taata, että miesten ja naisten oikeus päättää omasta lapsiluvustaan ja lasten saannin ajoituksesta toteutuu. Ihmisillä tulisi olla pääsy koulutukseen, informaatioon ja välineisiin, joiden avulla he voivat toteuttaa oikeuksiaan.

Kairon väestö- ja kehityskonferenssi (ICPD) ja sen toimintaohjelma (1994–1995)

Konferenssin lopputuloksena todettiin, että seksuaali- ja lisääntymisterveys ja lisääntymisoikeudet ja sukupuolten tasa-arvo tulisi ottaa huomioon kaikissa kestävässä kehitykseen tähtäävässä toimenpideohjelmassa.

YK:n neljäs naisia koskeva maailmankonferenssi Pekingissä (1995)

Konferenssin lopputuloksena todettiin, että naisten ja miesten välinen tasa-arvo kuuluu perusoikeuksiin ja että naisten ja tyttöjen oikeudet ovat erottamaton osa ihmisoikeuksia.

YK:n vuosituhattavoitteet (2000)

Poliittinen sitoumus, joka keskittyy maailmassa vallitsevaan epätasa-arvoon, köyhyyteen ja kehitysongelmiin. Sukupuolten välisten erojen poistaminen kaikilta koulutusasteilta.

Kestävän kehityksen tavoitteet (Agenda 2030)

Tavoitteita on 17 ja alatavoitteita on 169. Agendan tavoitteena on muuttaa globaalin kehityksen suuntaa niin, että ihmisten hyvinvointi ja ihmisoikeudet, talouden vauraus ja yhteiskuntien vakaus turvataan ympäristön kannalta kestävällä tavalla ja poistetaan äärimmäinen köyhyys maailmasta.

1.

**Oikeus omaan
seksuaalisuuteen**

Oikeus omaan seksuaalisuuteen

Kaikilla ihmisillä on oikeus hallita omaa seksuaalielämäänsä sekä oikeus seksuaaliseen nautintoon. Ketään ei saa painostaa tai pakottaa seksiin, eikä seksi saa ahdistaa tai pelottaa. Niin lapsilla, nuorilla, aikuisilla kuin vanhuksilla on oikeus nautinnolliseen, turvalliseen ja tasapainoiseen seksuaalielämään.

Seksuaalisuus on sekä biologiaa että tunteita ja tuntemuksia. Se on yksilöllistä, moninaista ja se kehittyy koko elämän ajan. Seksuaalisuutta voi ilmaista monin eri tavoin: ajatuksin, uskomuksin ja arvoin sekä pari- ja ihmissuhteiden kautta. Seksuaalisuuteen kuuluu nautinto ja oman seksuaali-identiteetin etsiminen.

Oikeus seksuaaliseen nautintoon

Seksuaalioikeudet ovat yhteydessä keskenään ja vaikuttavat toisiinsa: oikeus nauttia seksuaalisuudesta voi toteutua täysin vain, mikäli seksuaalisuudesta on tietoa, oma seksuaali-identiteetti on hyväksytty, suojattu ja näkyvä osa yhteiskuntaa sekä seksuaaliterveys on kunnossa. Kun kerrotaan oikeudesta seksuaaliseen nautintoon, voidaan samalla parantaa yksilön mahdollisuuksia suojella itseään.

Seksuaalisella nautinnolla tarkoitetaan fyysistä ja/tai psyykkistä tyytyväisyyttä ja nautintoa, joka koetaan joko yksin tai jaettuna seksuaalisena koke-

muksena. Keskeisimpiä ja seksuaalisen nautinnon mahdollistavia tekijöitä ovat itsemääräämisoikeus, suostumus, turvallisuus, luottamus ja mahdollisuus puhua avoimesti seksuaalisista suhteista ja kanssakäymisestä. Seksuaalioikeuksien toteutuminen takaa sen, että seksuaalinen nautinto on positiivinen kokemus, eikä se loukkaa muiden seksuaalioikeuksia tai hyvinvointia.

Seksuaalinen nautinto linkittyy vahvasti seksuaalioikeuksiin ja seksuaaliterveyteen. Nautinnosta puhuminen jää kuitenkin usein toissijaiseksi näistä puhuttaessa. Tähän vaikuttaa se, että seksuaalinen nautinto on edelleen monissa yhteiskunnissa tabu. Seksuaalisuudesta puhuttaessa tulisi keskittyä pelottelun sijaan seksuaalisuuteen voimavarana ja hyvinvoinnin perustana. Positiivinen suhtautuminen seksuaaliseen nautintoon parantaa ihmisten hyvinvointia ja mahdollistaa sen, että jokainen ihminen uskaltaa toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan ja oikeuttaan nautintoon haluamallaan tavalla. Positiivinen lähestymistapa nautintoon vaikuttaa myös naisten voimaantumiseen ja sitä kautta kestäväen kehityksen edistämiseen.

Oikeus nautintoon osana hanketyötä

Sambiassa ja Mosambikissa toteutettu seksuaali- ja lisääntymisterveysuhanke, jonka päämääränä oli lapsiavioliittojen lopettaminen. Hankkeen johtajatuksena oli, että turvallinen ja nautinnollinen seksuaalisuus on ihmisoikeus. Hanke kohdistettiin nuorille naisille, joille seksi yhdistyi helposti vain ongelmia, kuten suunnittelemattomia raskauksia tai sekstitauteja aiheuttavaksi asiaksi.

Varsinkin nuorena raskaaksi tulleet tytöt yhdistivät seksiin monesti häpeän kokemuksia, sillä raskaus näyttäytyi heille rangaistuksena seksistä. Tästä syystä he eivät uskaltaneet enää nauttia seksistä. Hankkeessa pyrittiin murtamaan tätä häpeän ja kielteisyyden kierrettä nostamalla esiin oikeus nautinnolliseen seksuaalisuuteen. Painottamalla sitä, että seksistä saa nauttia, pystyttiin muokkaamaan ihmisten asenteita seksuaalisuuteen ja sitä kautta myös asenteita naisten seksuaalioikeuksiin ja lapsiavioliittoihin.

Seksuaalisuus tabuna

Seksuaalisuuteen liittyy yhteiskunnallisia tabuja. Kenelle seksuaalisuus on sallittua? Minkälainen seksuaalisuus on sallittua? Oikeus nauttia seksuaalisuudesta toteutuu vain, jos jokainen saa toteuttaa vapaasti omaa seksuaalisuuttaan.

Ihminen tarvitsee positiivisia kokemuksia itsestään ja seksuaalisuudestaan läpi elämänkaaren. Monissa yhteiskunnissa kuitenkin lasten, nuorten, vanhusten ja vähemmistöjen seksuaalisuus on tabu, joka johtaa usein seksuaalioikeuksien laiminlyönteihin. Laiminlyönti näkyy esimerkiksi

seksuaaliterveydenhoidossa: palveluita tarjotaan monissa maissa usein vain täysi-ikäisille tai naimisissa oleville, eikä muiden ryhmien tarpeita huomioida.

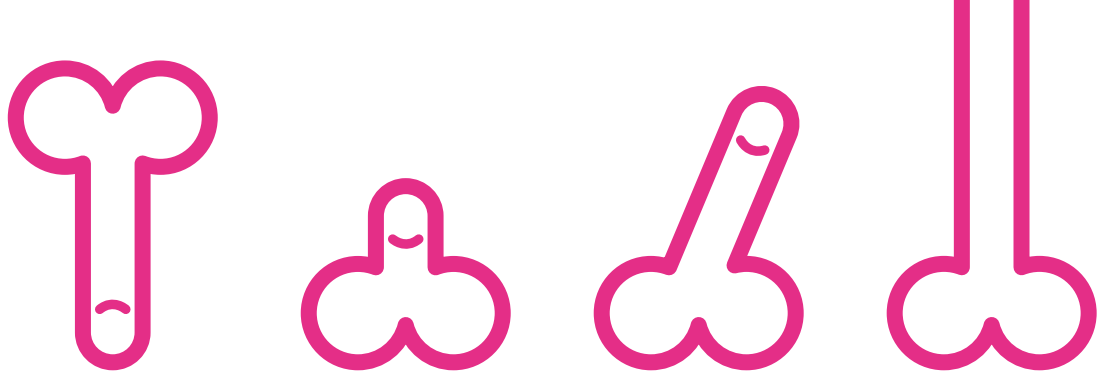
Se, että seksuaalisuus yhdistetään monesti täysi-ikäisyyteen, parisuhteeseen ja perhe-elämään liittyväksi kysymykseksi, on ongelma. Seksuaalielämä ei aina ole vain osa parisuhdetta tai lisääntymiseen tähtäävää. Seksuaalisuus, ja siitä saatava mielihyvä, kuuluu kaikille iästä ja lisääntymishaluista riippumatta. Kun tämä tunnustetaan, parantaa se kaikkien hyvinvointia.

Lasten seksuaalioikeudet

Lasten seksuaalisuudesta ei aina puhuta, sillä seksuaalisuuden saatetaan ajatella alkavan vasta murrosiässä. Seksuaalisuus on kuitenkin osa lapsen normaalia kehitystä. Lapsi tutustuu omaan kehoonsa ja havaitsee monenlaisten kehojen eroja, hakee turvaa ja mielihyvää kosketuksesta ja läheisyydestä sekä tuntee ja osoittaa kiintymystä läheisiin aikuisiin ja lapsiin. Lapsella on oikeus kehittyä turvassa omassa tahdissa ja ilman häiriötä omanlaisen seksuaalisuuteen. Tätä kehitystä tulee aikuisten tukea ja suojata.

Lapsi ei voi tietää omaan kehoonsa liittyvistä oikeuksista, ellei joku niitä hänelle kerro. Lasten seksuaalioikeudet ovatkin aikuisten velvollisuuksia. Omien rajojen ja oikeuksien testaaminen on lapsen tapa tutustua seksuaalisuuteen. Lapsella on oikeus olla utelias ja tutustua kehoonsa. Aikuisen tulee olla rajojen testaamisessa läsnä, tukea ja vastata lapsen kysymyksiin. Lapselle pitää selvittää hitaasti, ystävällisesti ja iälle sopivalla tasolla, mitkä ovat hänen oikeuksiaan. Samoin tulee myös puhua niistä asioista, jotka ovat kiellettyjä, ja miten kunnioitetaan muiden oikeuksia. Lapsen tulee tietää, että hänellä on oikeus päättää omasta kehostaan ja itseä koskevista rajoistaan.

Lapsilla on oikeus tutkiskella sukupuoli-identiteettiään, vahvistaa sitä ja leikitellä sillä. Pukeutumiseen ja sukupuolikäsityksiin liittyvät kokeilut ja puheet ovat täysin sallittuja. Niin prinsessapojat kuin äijätytöt ja kaikki siltä väliltä ovat yhtä oikeita sukupuolen ilmaisuja.

Lisäksi on tärkeää, että lapsi uskaltaa kääntyä kaikissa kysymyksissä ja ongelmissa aikuisen puoleen. Vahva keskusteluyhteys on erityisen tärkeää, jotta esimerkiksi kiusaamis- tai kaltoinkohtelutapauksissa lapsi osaa hakea aikuisilta apua. Tästä syystä seksuaalisuus ei saa jäädä tabuksi lapsen ja vanhemman välille. On siis tärkeää luoda turvallinen ja luottamuksellinen keskusteluyhteys lapsen ja aikuisen välille. Aikuisten tehtävä on suojella ja turvata lapsia heidän seksuaalioikeuksiensa loukkaamiselta.

Nuoret

Nuorten seksuaalisuus on usein tiukasti kontrolloitua niin vanhempien, yhteiskunnan kuin uskonnollisten yhteisöjen suunnalta. Esimerkiksi monissa yhteiskunnissa, uskonnoissa ja kulttuureissa seksin ajatellaan kuuluvan avioliittoon. Niinpä myös seksuaaliterveyspalveluita, kuten ehkäisyä tarjotaan vain naimisissa oleville. Tiedon ja palveluiden puute ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö nuoret tutustuisi omaan seksuaalisuuteensa jo ennen avioitumista.

Seksuaalielämä ilman tietoa omista oikeuksista ja ehkäisystä johtaa usein suunnittelemattomiin raskauksiin ja seksitauteihin. Esimerkiksi Filippiineillä seksuaalikasvatus nuorille oli kielletty vuoteen 2014 asti, mikä johtui pitkälti katolisen kirkon vaikutusvallasta. Tilastot kertovatkin karua kieltään: vuonna 2012 Filippiineillä oli Kaakkois-Aasian maista suhteellisesti eniten teiniraskauksia ja joka kymmenes alle 19-vuotias tyttö oli ollut jo raskaana. Uuden lakimuutoksen myötä seksuaalikasvatus on pakollinen viidenneltä luokalta alkaen. Teiniraskauksien määrä on saatu laskuun, vaikkakin määrät ovat edelleen hälyttävät.

Nuorten seksuaalisuuden tabuasema voi siis olla hyvin haitallista nuorten terveyden, kehityksen ja tulevaisuuden kannalta. Avoimempi suhtautuminen nuorten seksuaalisuuteen ja aikainen seksuaalikasvatus saavat tukea myös tiedemaailmasta. Tutkimusten mukaan nuorena aloitettu kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus muun muassa myöhäistää seksin aloittamista, lisää ehkäisyn käyttöä ja tukee seksuaalista hyvinvointia ja terveen itsetunnon kehittymistä.

Ikäihmiset

Ikäihmisten seksuaalisuus on pitkään ollut tabu, sillä seksuaalisuuden ei ole mielletty kuuluvan vanhuuteen. Iän mukana ihmisessä tapahtuu fyysisiä muutoksia, jotka on usein rinnastettu seksuaaliseen passiivisuuteen ja kyvyttömyyteen. Seksuaalisuus on kuitenkin arvokas osa ihmistä myös myöhäisemmässä elämänvaiheessa. Ikääntymisen myötä seksuaalisuus saattaa muuttua. Tutkimusten mukaan ikääntyneet pitivät seksiä yhtä tyydyttävänä ja positiivisena osana elämää kuin aikaisemminkin. Seksiin liittyvät tunnekokemukset eivät myöskään muuttuneet iän karttuessa. Sosiaalisia normeja ikääntyneiden seksuaalisuudelle löytyy silti edelleen. Käsi kädessä kulkeva vanha pari on suloinen, mutta intohimoista suudelmaa pidetään jo hämmäntävänä.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohdalla tabun luonne on erilainen. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ei aina hyväksytä tai heidät saatetaan yliseksualisoida. Yliseksualisoinnilla tarkoitetaan ajattelutapaa, jossa kyseisiin vähemmistöihin kuuluvat määritellään ensisijaisesti hei-

dän seksuaalisen suuntautumisen perusteella ja heidän parisuhteensa nähdään seksikeskeisinä. Esimerkiksi transsukupuolisista aiemmin käytetty termi ”transseksuaali” kuulostaa siltä, että kuvattava ominaislaatu liittyy pelkästään henkilön seksuaalisuuteen, vaikka kyse on sukupuoli-identiteetistä.

Yliseksualisointi johtaa siihen, että seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli nähdään yksityisasiana, jota ei tule tuoda julkiseen tilaan ja keskusteluun. Esimerkiksi homoseksuaalien parisuhde- tai perhekuulumisia ei tiedustella tai niistä puhumista ei pidetä samalla tavalla sopivana kuin heteroiden. Samaa sukupuolta olevan kumppanin mainitseminen tulkitaan usein oman seksuaalisuuden korostamisena, kun taas heteroseksuaalisesta kumppanista puhuminen on vain arkista puhetta omasta parisuhteesta.

Vammaiset

Myös vammaisten seksuaalisuus on tabu eikä heidän seksuaalisuutta usein edes tulla ajatelleeksi. Silloinkin, kun vammaisten seksuaalisuus huomioidaan, heidät ajatellaan usein ihmisinä, joilla ei ole kiinnostusta tai realistisia mahdollisuuksia tyydyttävään seksielämään. Myös vammaisten kykyä vanhemmuuteen usein epäillään. Vammaisuudella ei kuitenkaan aina ole vaikutusta ihmisen seksuaaliseen toimintaan eikä seksuaalisuus lopu vammautumiseen. Silloinkin, jos vaikutuksia on, ihminen pystyy usein sopeuttamaan oman seksuaalisuutensa niihin ja nauttimaan seksuaalisuudesta itselle sopivalla tavalla.

Seksuaalisuuden tabuasema johtaa eri ihmisten kohdalla samanlaisiin asioihin: seksuaalikasvatuksen puutteeseen, seksuaalisen kehityksen vaikeutumiseen ja jopa kaltoinkohteluun. ●

Monissa yhteiskunnissa lasten, nuorten, vanhusten ja vähemmistöjen seksuaalisuus on tabu, joka johtaa usein seksuaalioikeuksien laiminlyönteihin.”

Vinkki:

Jkaisen seksuaalioikeuksien parissa työskentelevän on tärkeää tuntea ennen kaikkea itsensä. Siksi omat vahvuudet, heikkoudet, oletukset ja ennakkoluulot tulee kartoittaa ensiksi. Miten suhtaudun esimerkiksi nuorten, vanhusten tai vammaisten seksuaalisuuteen? Mitä tiedän heidän seksuaalisuudestaan? Mistä tämä tieto on peräisin? Monesti keskiarvoon sopivan aikuisen seksuaalisuuteen suhtaudutaan avoimemmin kuin vaikkapa sukupuolivähemmistöjen, nuorten tai vammaisten. Lisäksi omat mahdolliset seksuaalisuuteen liittyvät traumat, kipeät kohdat, pelot ja muut tuntemukset tulee kohdata ja käsitellä, jotta seksuaalioikeuksia voi käsitellä myös muiden kanssa.

2.

Oikeus tietoon

seksuaalisuudesta

Oikeus tietoon seksuaalisuudesta

Kaikilla on oikeus saada laadukasta seksuaalikasvatusta, eli tietoa seksuaalisuudesta sekä siihen liittyvistä seksuaalioikeuksista ja vastuullisuudesta. Ihmiset tarvitsevat tietoa seksuaalisuuden rikkaudesta ja monimuotoisuudesta eri elämänvaiheissa, jotta heillä on paremmat työkalut lisätä hyvinvointiaan ja nauttia omasta seksuaalisuudestaan.

Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on ennen kaikkea seksuaalisuuteen liittyvien myönteisten arvojen ja asenteiden sekä tietojen ja taitojen välittämistä kaikenikäisille ihmisille läpi koko elämänkaaren. Tietoa tuleekin tarjota seksuaalisuudesta ihmiselämään luonnollisesti kuuluvana ja myönteisenä ominaisuutena, sekä keinoista, joilla seksuaalista tyydytystä, onnellisuutta ja tasapainoa voi turvallisesti kokea. Seksuaalikasvatuksella tuetaan ihmisiä kasvamaan täyteen potentiaaliinsa sekä saamaan positiivisia kokemuksia itsestään ja ihmissuhteistaan.

Perinteisen seksuaalivalistuksen lähtökohtana on ollut seksuaalisuuden vaarojen korostamisen, jolloin sen sisältö on keskittynyt kapeasti seksin harrastamisen negatiivisiin seurauksiin. Tämä ei kuitenkaan nykytiedon valossa ole tehokasta eikä laadukasta. Seksuaalikasvatuksen tulisikin olla kokonaisvaltaista, eli seksuaalisuutta, sukupuoliisuutta ja ihmissuhteita laajasti ja monipuolisesti käsittelevää erilaisille ikä- ja kehitysvaiheille sopivassa muodossa. Sen pitää perustua tutkittuun tietoon eikä stereotyyppioihin, oletuksiin ja vir-

heellisiin uskomuksiin. Tiedon antamisen lisäksi seksuaalikasvatettavien taitoja ja valmiuksia tiedon hyödyntämiseksi tulee kehittää.

Seksuaalikasvatuksella suuri merkitys erityisesti nuorille

Vaikka seksuaalikasvatus on tärkeää kaikissa elämänvaiheissa, on se erityisen tärkeää lapsille ja nuorille. Tiedon- ja ymmärryksenhalu seksuaalisuutta, kasvamista, ihmissuhteita, tunteita, minäkuvaa ja seksuaaliterveyttä kohtaan on silloin hyvin suurta kulttuurista riippumatta. Lapsen ja nuoren kotoa ja lähipiiristä saatava epävirallinen seksuaalikasvatus on heille kaikkein tärkeintä, mutta kaikilla ei kuitenkaan ole mahdollista kysyä ja keskustella näistä asioista avoimesti kotona. Silloin tietoa etsitään netistä tai kavereilta. Tämä tieto ei aina ole luotettavaa ja se saattaa välittää virheellisiä ja jopa vahingollisia tietoja ja asenteita.

Seksuaalisuuteen liittykin paljon häpeää, hiljaisuutta, vääriä uskomuksia ja stereotyyppioita. Myös median antama kuva seksuaalisuudesta perustuu usein tiukkoihin sukupuolten käyttäyty-

mistä määrittäviin normeihin. Nämä ristipaineet voivat aiheuttaa nuorilla ahdistusta ja oikean tiedon puuttuessa myös riskikäyttäytymistä.

Vinkki:

Nuorten kanssa työskentelevien on hyvin tärkeää ymmärtää yhteistyön ja osallistamisen merkitys oppimisessa. Tämä on tärkeää varsinkin silloin, kun halutaan muuttaa asenteita, arvoja ja käytöstä sekä parantaa tietoisuutta ja sitoutumista seksuaalioikeuksien edistämiseen. Seksuaalikasvatus on parhaimmillaan osallistavaa ja ihmisoikeusperustaista sekä kannustaa kriittiseen ajatteluun. Ammatilaisen ja osallistujien välinen epätasa-arvoinen valta-asetelma tulee kyseenalaistaa ja opetus tulee nähdä pikemmin monisuuntaisena oppimisena. Oppilaat tulisikin ottaa mukaan opettussisältöjen suunnitteluun.

Vapaus tehdä itsenäisiä ja vastuullisia valintoja ei voi toteutua ilman tietoa seksuaalisuudesta ja sen monista eri ulottuvuuksista. Oikea tieto mahdollistaa paitsi omien rajojen tiedostamisen ja puolustamisen myös muiden asettamien rajojen kunnioittamisen. Seksuaalikasvatuksella tuetaan hyvän, nautinnollisen ja itselle sopivan seksielämän tutkimista ja seksuaaliterveyspalvelujen käyttämistä, kun ne tulevat ajankohtaiseksi. Kokonaisvaltaisessa seksuaalikasvatuksessa lapsia ja nuoria tuetaan heidän tunnetaitojensa kasvussa, positiivisen minäkuvan ja itsetunnon kasvattamisessa, turvataitojen ja rajojen kunnioittamisen opettelussa, seksuaalioikeuksien tuntemisessa sekä oikean tiedon saamisessa.

Parhaassa tapauksessa virallinen ja luotettava koulujen ja ammattilaisten antama seksuaalikasvatus tukee ja täydentää kodin antamaa seksuaalikasvatusta oikeilla tiedoilla ja myönteisellä asenteella. Seksuaalikasvatuksen hyödyistä lasten ja nuorten terveydelle ja hyvinvoinnille on paljon tutkimusnäyttöä. Tästä syystä onkin tärkeää, että kouluissa on virallista ja laadukasta seksuaalikasvatusta. Valtioiden vastuulla on huolehtia siitä, että kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus sisällytetään opetussuunnitelmaan sekä opettajien ja varhaiskasvattajien koulutukseen.

Monipuolista, yhdenvertaista ja kiinnostavaa seksuaalikasvatusta

Seksuaalikasvatus ei saisi koskaan keskittyä ainoastaan tiedon antamiseen seksin harrastamisen fyysisestä puolesta tai seksitautien ja raskauden ehkäisystä, sillä myös seksuaalisuuteen liittyvistä riskeistä on välttämätöntä saada oikeaa tietoa, jotta jokainen voi suojella itseään. Koska seksuaalisuus itsessään on valtavan laaja ja moniulotteinen asia, tulisi sen näkyä myös seksuaalikasvatuksen sisällöissä. Esimerkiksi ihmissuhteiden, vuorovaikutustaitojen, seksuaalisuuden kehittymisen, sukupuoliroolien ja -normien tai seksuaali- ja sukupuoli-identiteetin teemoja pitäisi tarkastella eri näkökulmista pohtien ja keskustellen. Tieto ja pohdinta yhdessä kerryttävät ymmärrystä seksuaalisuudesta ja sen ilmenemisestä omassa elämässä, mikä tukee oman seksuaali- ja sukupuoli-identiteetin sekä arvojen muotoutumista.

Olenainen osa seksuaalikasvatusta on sen tukena käytettävä materiaali. Sen suunnittelussa ja koostamisessa pitää olla normikriittinen ja huomioida kenelle ja miten se laaditaan. Seksuaalikasvatus on tehokkainta silloin, kun se on helppotajuista ja kohderyhmälle laadittu. Lähtökohtana seksuaalikasvatuksessa on ikätasoinen kehitys, eli se mitä kussakin ikävaiheessa tulisi tietää ja ymmärtää – ei seksuaalikasvatettavien muu ominaisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikilla on yhdenvertainen oikeus saada seksuaalikasvatusta eikä ketään voi jättää sen ulkopuolelle. Seksuaalikasvatus on oikeus, joka kuuluu yhdenvertaisesti

erityisryhmille, vammaisille, maahanmuuttajille, pojille, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille ja muille ihmisille, joita perinteinen seksuaalikasvatus ei tavoita riittävän hyvin, uskontoon tai kulttuuriin katsomatta.

Seksuaalikasvatettavien joukossa on moninainen kirjo kaikenlaisia ihmisiä. Esimerkiksi heteronormatiivinen, binääriseen sukupuoli- ja sukupuolijäotteluun ja perinteisiin normeihin nojaava seksuaalikasvatus sulkee lähtökohtaisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen osallistujia pois. Yhtäläillä vammaisten seksuaalisuuteen edelleen liittyvät stereotyyptit saattavat näkyä seksuaalikasvatuksessa niin, ettei vammaisten ihmisten oikeus saada seksuaalikasvatusta eikä vammattomien oikeus oppia vammaisten seksuaalisuudesta toteudu.

Seksuaalikasvattajien tulisikin pohtia omia oletuksiaan ja sitä, miten ne näkyvät seksuaalikasvatuksessa. Ei ole yhdentekevää, millaisia sanoja tai millaista kuvastoa seksuaalikasvatusmateriaalissa käytetään, jotta jokainen tuntisi seksuaalikasvatuksen itselleen tärkeäksi ja merkitykselliseksi.

Perinteinen riski- ja luentokeskeinen seksuaalikasvatus ei myös aina vastaa nuorten kysymyksiä, kiinnostuksen kohteita ja tarpeita. Tällöin seksuaalikasvatus ei vaikuta nuorten käyttäytymiseen toivotulla tavalla. Onkin äärimmäisen tärkeää, että lähtökohtana ovat positiivisuus ja opettavien asiat nivominen nuorten todellisiin elämäntilanteisiin. Silloin on tärkeää tuoda seksuaalinen nautinto, mielihyvän tuottaminen, rajat ja suostumus vahvasti esille. Tiedon on oltava kiinnostavassa muodossa, jotta nuoret omaksuvat sen paremmin, mutta yhtä tärkeässä roolissa ovat vuorovaikutus, oma pohdinta ja keskustelu. Esimerkiksi draaman, roolileikkien, pelillisyyden ja muiden monipuolisten menetelmien avulla saadaan aikaa vahvempia tuloksia.

Seksuaalikasvatuksella sukupuolten tasa-arvoa ja väkivallan torjuntaa

Nuorten lisäksi myös aikuiset ja vanhuksat tarvitsevat tietoa seksuaalisuudesta, sillä seksuaalisuus ja siihen liittyvät kysymykset muuttuvat ikään-

Vinkki:

Seksuaalisuudesta puhuminen ei ole aina luontevaa ja siihen liittyvät aiheet ovat hyvin henkilökohtaisia ja joskus myös kiistanalaisia. Monet suhtautuvat seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyviin kysymyksiin tunteellisesti ja perustelevat kantojaan pinttyneillä uskomuksilla. Seksuaalisuus voi olla yhteiskunnassa myös tabu. Koska seksuaalikasvattaja kasvattaa omalla persoonallaan ja omasta taustastaan käsin, on hänen tärkeää ymmärtää seksuaalihistoriaansa sekä tiedostaa omat seksuaalisuuteen liittyvät arvot, asenteet, oletukset ja ennakkoluulot.

tyessä ja eri elämänvaiheiden myötä. Seksuaalikasvatuksella on myös keskeinen rooli naisten voimaannuttamisessa. Sukupuolinormit opitaan, sisäistetään ja siirretään eteenpäin. Ne ovat siis aikaan ja kulttuuriin sidottuja, ja siksi niitä voidaan myös kyseenalaistaa, haastaa ja muuttaa. Mikäli haitallisia normeja pystytään muuttamaan, voidaan vaikuttaa paitsi seksuaaliterveyteen myös sukupuolistuneeseen ja seksuaaliväkivaltaan.

Sukupuolinormeja käsittelevä seksuaalikasvatus voi vähentää sukupuolistunutta ja seksuaalista väkivaltaa. Erityisesti poikien oppimistarpeet kaipaavat suurempaa huomioimista, jotta tähän päästäisiin. On monia tapoja, joilla seksuaalikasvatuksessa voidaan vahvistaa perinteisiä sukupuolinormeja haitallisella tavalla.

Esimerkiksi tytöille saatetaan painottaa romanttisen parisuhteen tärkeyttä, vaikka useimmat pojatkin kokevat sen tärkeäksi. Poikien saatetaan olettaa olevan alati valmiita seksiin, ja seksi saatetaan esittää heteroyhdyntäkeskeisesti tai vain miehen nautintoon liittyvänä. Pojille tulisi esitellä erilaisia

tapoja olla miehekäs. Jos miehekkäänä pidetään aggressiivisuutta, hallitsevuutta ja seksuaalista aktiivisuutta, niin nämä ihanteet saattavat siirtyä seksi- ja parisuhde-elämään väkivaltana. Miehekkyytenä tuleekin korostaa huomioonottavuutta, oikeudenmukaisuutta ja muista välittämistä.

Lisäksi seksuaalikasvatuksessa on tärkeää painottaa, että poikien ja miesten tulee keskustella

seksuaalisuuteen liittyvistä kysymyksistä sekä keskenään että naisten kanssa. Kuvaan on ehdottomasti tuotava kaikkien osapuolten nautinto, kommunikaatio, suostumus ja vuorovaikutus. Näin kuva seksistä, seksuaalisuudesta ja sukupuolirooleista monipuolistuu sekä mahdollisuus onnellisempaan ja nautinnollisempaan seksielämään ja ihmissuhteisiin kasvaa. ●

Esimerkkejä seksuaalikasvatuskampanjoista

Keskustelun voimaa seksuaalista väkivaltaa vastaan on kokeiltu Intiassa toteutetussa hankkeessa, jonka tavoitteena oli purkaa raiskauskulttuuria. Hankkeessa vapaaehtoiset, joista monet olivat nuoria naisia, pystyttivät naisille vaarallisenä pidetyn kadun varrelle pöytiä. Pöytiin kutsuttiin ohikulkijoita teekupin äärelle keskustelemaan kaduilla tapahtuvasta häirinnästä. Vapaaehtoiset kertoivat omista kokemuksistaan ja pyrkivät luomaan ymmärrystä eri taustoista tulevien ihmisten välille. Normaalisti keskustelijat eivät olisi päätyneet keskustelemaan aiheesta maassa, jossa uskomukset, kastijärjestelmä ja sukupuolten epätasa-arvo luovat pohjan seksuaaliselle väkivallalle. Toisen kuuntelemisen uskotaan parantavan ihmisen empatiakykyä, joten joka kohtaamisella hanke onnistui luomaan turvallisempaa ja väkivallattomampaa ympäristöä.

Jotta seksuaalioikeudet voivat käytännössä toteutua, tulee myös viranomaisia ja opetuksen, terveydenhuollon ja oikeusjärjestelmän parissa työskenteleviä kouluttaa seksuaalioikeuksista. Esimerkiksi seksuaaliväkivaltaa kokeneen pyr-

kimys saattaa tekijä vastuuseen voi monesti tyssätä poliisin ymmärtämättömyyteen tai vähättelevään suhtautumiseen rikosilmoitusta tehtäessä. Tästä syystä Mosambikissa toteutettiin hanke, jossa poliiseja koulutettiin sukupuolistuneeseen väkivaltaan liittyvistä kysymyksistä. Koulutuksen myötä poliisit oppivat tunnistamaan sukupuolistuneeseen väkivaltaan viittaavia merkkejä sekä tukemaan väkivaltaa kokeneita ja ohjaamaan heitä sopivien tukipalveluiden piiriin.

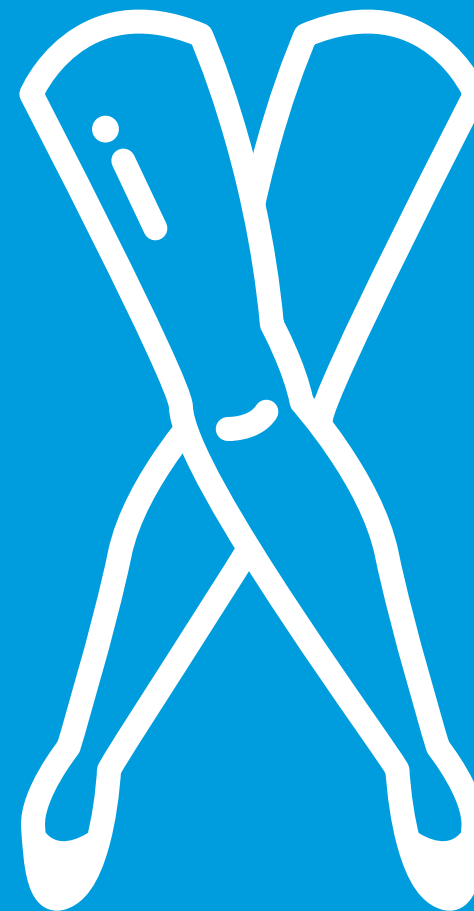
Myös esimerkiksi kirjaston henkilökunta tulee kouluttaa seksuaalisuuden moninaisuudesta. Kirjaston henkilökunta on vastuussa seksuaalisuuteen liittyvän kirjallisuuden hankkimisesta ja heidän käsityksensä esimerkiksi siitä, keillä on oikeus nauttia seksuaalisuudesta heijastuu muiden tiedonsaantiin. Kirjaston henkilökunnan koulutus on tärkeää, jotta kaikkien on mahdollista löytää tutkimukseen perustuvaa tietoa omasta seksuaalisuudesta. Koulutus parantaa olennaisesti esimerkiksi vammaisten oikeutta saada tietoa seksuaalisuudestaan, sillä vammaisten seksuaalisuus on yhteiskunnassamme yhä tabu.

Vinkki:

Seksuaalisuudesta puhuminen herättää usein tunteita. Tunteellisessa keskustelussa on tärkeä löytää tasapaino positiivisten ja negatiivisten asioiden välillä. Sukupuolesta ja seksuaalisuudesta keskustelemisen tulee olla myös hauskaa ja innostavaa. Mikäli seksuaalisuudesta keskustellaan ryhmässä, on ryhmälle hyvä luoda yhteiset pelisäännöt, jotta mahdollistetaan turvallinen ja kunnioittava keskusteluympäristö.

Vinkkejä seksuaalikasvatukseen:

- 1** Tee selväksi, että aiheeseen liittyvä tunteellisuus on normaalia ja yleistä, ja että kaikki ilmaisevat tunteitaan eri tavoin.
- 2** Kerro, että keskustelusta saa poistua heti, jos tuntuu siltä. Keskustelua saa jatkaa tai ryhmään palata, kun on jälleen valmis.
- 3** Korosta, ettei seksuaalikasvattajana kerro omasta seksuaalisuudestasi vaan että puhut asioista yleisesti. Suojele osallistujia kertomalla, ettei heidänkään tule jakaa ryhmässä hyvin yksityisiä asioitaan.
- 4** Käytä kieltä, jossa toisten vahvuutta ja selviytymistä korostetaan, sen sijaan että käyttäisit uhriuttavaa kieltä. Esimerkiksi raiskauksen uhrin sijaan voi puhua raiskauksen kokeneesta ja siitä selviytyneestä henkilöstä.
- 5** Ota selvää etukäteen, minkälaisia lisätukipalveluita on olemassa, jotta osaat reagoida nopeasti keskustelussa mahdollisesti esille nousevaan lisätuen tarpeeseen.
- 6** Huolehdi myös omasta jaksamisestasi ja siitä, että sinullakin on tukihenkilö, jolle voit puhua.

3.

Oikeus suojella

itseään ja

tulla suojelluksi

Oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi

Ihmisiällä on oikeus keholliseen koskemattomuuteen. Ihmisiä tulee suojella seksuaali- ja sukupuolistuneelta väkivallalta. Tähän sisältyy suojelu raiskauksilta, sukuelinten silpomiselta, seksuaaliselta kaltoinkohtelulta ja häirinnältä. Jokaisella on myös oikeus päättää itse avioitumisestaan sekä suojata itsensä suunnittelemattomilta raskauksilta ja seksitaudeilta.

Yhteiskunnilla ja niiden lainsäädännöllä on olennainen rooli suojelun takaajana. Erityisesti tyttöjen ja naisten on vaikea suojella itseään monissa yhteiskunnissa. Joka kolmas nainen maailmassa kokee jossain vaiheessa elämänsä fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa. Sukupuolistunutta väkivaltaa kokevat kuitenkin kaikki sukupuolet, joten väkivallan kulttuurin purkamisen hyödyttää kaikkia.

YK:n kestävä kehityksen tavoite numero viisi ”saavuttaa sukupuolten välinen tasa-arvo sekä vahvistaa naisten ja tyttöjen oikeuksia ja mahdollisuuksia” sisältää tavoitteet poistaa kaikenlaisen sukupuoleen kohdistuvan syrjinnän ja väkivallan sekä haitalliset tavat, kuten sukuelinten silpomisen ja lapsi- ja pakkoavioliitot. Oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi luo perustaa tämän kestävä kehityksen tavoitteen toteutumiselle.

Sukupuolistunut väkivalta

Sukupuolistunut väkivalta pitää sisällään eri ilmiöitä. Esimerkiksi väkivalta, joka kohdistuu henkilöön sukupuoli-identiteetin tai seksuaalisen

suuntautumisen vuoksi. Yhteiskuntien kehityksen kannalta on oleellista, että naisia suojataan sukupuolistuneelta väkivallalta ja haitallisilta perinteiltä. Naisia tulee suojella niin sukuelinten silpomiselta, jotta he voivat tuntea seksuaalista nautintoa kuin kunniaan liittyvältä väkivallalta ja murhilta, ”eheytykseen pyrkiviltä raiskauksilta” sekä lapsi- ja pakkoavioliitoilta. Nämä ovat seksuaalioikeuksien loukkauksia ja estävät yhteiskuntien kehittymistä.

Suuri osa sukupuoleen kohdistuvasta väkivallasta kohdistuu tyttöihin, naisiin ja vähemmistöihin. Kuitenkin myös miehiin ja poikiin kohdistuu väkivaltaa heidän sukupuolensa vuoksi. Yleisintä tämä on miehillä ja pojilla, jotka eivät sukupuoli-ilmaisuutensa täytä yleistä käsitystä ”oikeanlaisesta” maskuliinisuudesta. Toksisella maskuliinisuudella tarkoitetaan vahingollisia kulttuurisia vaatimuksia ”miehisyydestä”, johon usein liitetään esimerkiksi kovuus, aggressiivisuus ja tunteettomuus. Tällöin feminiinisenä pidetyt ominaisuudet ovat merkki heikkoudesta ja siksi häpeäksi miehelle.

Vinkki:

On tärkeää olla tietoinen omista taustaolettamuksistaan, jotta ei työssään tule vahvistaneeksi heteroseksuaalisuuden ja sukupuolen kaksinaapaisuuden normeja. Monesti toiminta suunnitellaan ja kohdistetaan esimerkiksi naisille, jotka ovat joutuneet parisuhteessaan miehensä väkivallan kohteeksi.

Jokaisen tasa-arvokysymysten parissa työskentelevän tulee kuitenkin tarkastella työnsä taustaoletuksia kriittisesti. Onko perheen sisäisissä tasa-arvokysymyksissä huomioitu perheiden monimuotoisuus eli muun muassa saman sukupuolen muodostamat parisuhteet ja heidän perheensä? Entä onko sukupuolistuneesta väkivallasta puhuttaessa kiinnitetty huomiota myös transsukupuolisten mahdollisesti kohtaamaan väkivalltaan? Kaikessa toiminnassa tulee varmistaa, että tasa-arvon eteen tehty työ parantaa oikeasti kaikkien asemaa.

Vähemmistöloukkauksista

Yhteiskunnilla on velvollisuus suojella ihmisiä väkivallalta. Jokaisella on oikeus keholliseen koskemattomuuteen. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ovat muita suuremmassa riskissä joutua seksuaaliseen suuntautumiseensa tai sukupuoli-ilmaisuutensa kohdistuvan väkivallan kohteeksi. Kymmenissä maissa homoseksuaalisuus on edelleen laissa kriminalisoitu. Näissä maissa viranomaiset ja valtio osallistuvat vähemmistöjen seksuaalioikeuksien loukkaamiseen sen sijaan, että suojelisivat heidän oikeuksiaan. Suurelta osin homoseksuaalisuuden kriminalisointi on peruja kolonialismin ajoilta tai se pohjautuu uskontoihin.

Usein väkivallan tekojen syyksi riittää sukupuoli-stereotyyppien vastaiseksi koettu sukupuoli-ilmaisuus: liian maskuliininen nainen tai feminiininen mies.

Myös Suomessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat kokevat syrjintää. Esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kohtaavat muita nuoria useammin väkivaltaa ja syrjintää. Väkivalta ja syrjintä vaikuttavat myös nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. Mielenterveysongelmat ja itsemurha-ajatukset tai -käyttäytyminen ovatkin tavallisempia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten keskuudessa. Nuoret ovat pakotettuja piilottamaan identiteettinsä tai selittämään ja puolustamaan sitä, eikä nuorilla ole riittävästi myönteisiä esikuvia. Tämä luo haasteita positiivisen seksuaalisen minäkuvan muodostamiselle.

Varsinkin koulukiusaamisella on kauaskantoisia vaikutuksia nuoren seksuaalisuuteen. Kouluissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvaa saatetaan haukkua hänen seksuaalisuuttaan loukkaavasti, esimerkiksi homotella ja huoritella. Kenenkään seksuaalisuutta ei saa kohdella loukkaavasti ja jokaisella on velvollisuus puuttua kiusaamiseen, tapahtui se sitten koulussa, työpaikalla tai julkisessa tilassa.

Transihmiset

Lainsäädännöllä on suuri merkitys vähemmistöjen suojelussa ja oikeuksien takaamisessa. Esimerkiksi jokaisen oikeus virallisiin henkilöpapereihin on taattava, sillä ne ovat tärkeitä niin arkielämässä kuin matkustaessa. Transsukupuolisille ihmisille oman sukupuoli-identiteetin mukaiset henkilöpaperit eivät kuitenkaan ole itsestäänselvyys, sillä heidän oikeuksiaan loukataan ympäri Euroopan. Monissa Euroopan maissa oikeudellinen vahvistus sukupuoli-identiteetille ja näin myös oman identiteetin mukaiset henkilöpaperit on vaikea saada. Jotkut maat eivät esimerkiksi salli sukupuolen juridista vahvistamista lainkaan. Maiden lainsäädännössä sukupuolen vahvistamisprosessiin voi sisältyä myös ihmisoikeuksia loukkaavia ehtoja, kuten esimerkiksi lausunto lisääntymiskyvyttömyydestä.

Suomessa vuonna 2019 sukupuolen vahvistamisprosessi on monella tapaa loukkaava ja nöyryyttävä prosessi. Sukupuoltaan korjaava tarvitsee psykiatrisen diagnoosin, jonka saaminen voi vaatia yli vuoden kestävästä tutkimusprosessista. Prosessin aikana hänen on osoitettava kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja elävänsä siinä sukupuoliroolissa. Lisäksi hänen on oltava lisääntymiskyvytön joko sterilisaation kautta tai muusta syystä. Oikeudellinen kysymys sidotaan siis myös lääketieteelliseen prosessiin. Transihmiset ovatkin tilanteessa, jossa heidän tulee luopua osasta oikeuksiaan voidakseen saavuttaa toisen oikeuden sukupuoli-identiteettinsä mukaisiin henkilöpapereihin. Yhteiskunta pakottaa transihmiset valitsemaan eri ihmisoikeuksien väliltä, vaikka ihmisoikeudet ovat universaaleja ja jakamattomia.

Seksuaaliväkivalta viharikoksena

Yhteiskuntien velvollisuus suojella väkivallalta koskee myös raiskauksia, mukaan lukien avioliiton sisäiset ja homoseksuaaleihin kohdistuvat ”eheytykseen pyrkivät raiskaukset”. Seksuaaliväkivalta on edelleen aliraportoitu ja merkittävä osa tästä on erityisesti naisten kokemaa perhe- ja lähisuhdeväkivaltaa. Aliraportointi johtuu siitä, ettei seksuaaliväkivallasta aina tehdä ilmoitusta. Sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvien stereotyyppien vuoksi miehiin sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuva seksuaaliväkivalta jää myös usein ilmoittamatta.

Viime vuosikymmeninä monissa maissa lainsäädäntöä on muokattu kriminalisoimaan kaikki tahdonvastaiset seksuaaliset teot. Kuitenkin esimerkiksi Suomen laki määritteli avioliiton sisäisen raiskauksen rikokseksi vasta vuonna 1994. Algeriassa ja Jemenissä avioliiton sisäinen raiskaus ei vielä vuonna 2018 ollut rikos.

Viharikokset Etelä-Afrikassa

”Eheytykseen pyrkivä raiskaus” on viharikos, joka tehdään homoseksuaalille siinä uskossa, että uhri voitaisiin näin käännäyttää heteroseksuaaliksi.

Uhri pyritään siis ”ehyttämään” homoseksuaalisuudesta. Esimerkiksi Etelä-Afrikassa tämä haitallinen ilmiö on ollut esillä jo 2000-luvun alusta asti. Medianäkyvyydestä ja kansainvälisestä huomiosta huolimatta raiskauksia ei ole saatu loppumaan. Taustalla on sukupuolten välinen epätasa-arvo ja viranomaisien haluttomuus reagoida tilanteeseen. Erityisen ongelmalliseksi tilanteen tekee se, että vain joka 25. raiskaustapausta etenee tuomioistuimeen saakka. Eheytykseen pyrkivien raiskausten seurauksena jo yli 30 eteläafrikkalaista naista on kuollut 2000-luvun ensimmäisten 15 vuoden aikana.

Etelä-Afrikan tilanne on erikoinen myös siksi, että maan lainsäädäntö on maailman edistyneisin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien suhteen. Vuoden 1997 perustuslaissa Etelä-Afrikka takasi ensimmäisenä maailmassa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille yhtäläiset oikeudet. Myös vähemmistöjen syrjintä työmarkkinoilla on lailla kielletty ja vuodesta 2005 avioliiton ovat voineet solmia myös samaa sukupuolta olevat parit. Silti 2000-luvulla voimistunut homofobia on kärjistynyt vakaviksi ihmisoikeusloukkauksiksi.

Lainsäädäntö ei ole Etelä-Afrikassa onnistunut suojelemaan niitä ihmisiä, keitä sen pitäisi suojella. Vaikka perustuslain suoja onkin monilla tiedossa, ihmiset eivät ole osanneet käyttää sitä hyväkseen. Lisäksi oikeusjärjestelmä on monelle taloudellisesti saavuttamattomissa ja myös poliisin ja tuomioistuinten asenteet ovat usein vähätteleviä ja toiminta hidasta.

Yhteiskuntien on kuitenkin suojeltava ihmisiä myös vaikeissa ja sensitiivisissä asioissa. Pelkkä lainsäädäntö ei riitä, vaan tarvitaan konkreettisia toimielimiä ja resursseja, jotta ihmiset voivat puolustaa oikeuksiaan. Lakijärjestelmän tulee olla kaikkien käytettävissä, mikä edellyttää ilmaista lakineuvontaa ja -palveluita. Mikäli oikeuksien loukkaamisesta ei tule seuraamuksia, ihmisoikeudet ovat jatkuvan uhan alaisena. Koska poliisi ja oikeusjärjestelmä eivät tuomitse niitä, eivätkä rikolliset joudu vastuuseen teoistaan, myös ”eheytykseen pyrkivät raiskaukset” jatkuvat.

Lapsiavioliitot ovat väkivaltaa

Kaikilla täysi-ikäisillä ihmisillä on etniseen taustaan, kansalaisuuteen tai uskontoon katsomatta oikeus mennä naimisiin ja perustaa perhe. Aviointumisikä tulee määrittää laissa, jotta lapsia voidaan suojella lapsiavioliitoilta. Lapsiavioliitoilla on useita kauaskantoisia ja haitallisia vaikutuksia lasten elämään. Ne ovat este koulunkäynnille, joka taas vähentää tulevaisuuden työmahdollisuuksia. Lapsiavioliitot johtavat usein lapsiraskauksiin, jotka taas vaarantavat tyttöjen terveyden ja hengen. Poikiin kohdistuu jo lapsena paineita elättää perhe rajoittaen heidän opiskelumahdollisuuksiaan.

Lapsiavioliittojen kieltäminen vahvistaa yksilön itsemääräämis- ja seksuaalioikeuksia, sillä se mahdollistaa oikeuden päättää omasta kehostaan, avioliitostaan ja tulevaisuudestaan. Maailmassa on arviolta 765 miljoonaa lasta, jotka on naitettu ennen täysi-ikäisyyttä. Lapsiavioliitot koskettavat ilmiönä erityisesti tyttöjä, sillä tytöt naitetaan usein huomattavasti itseään vanhemmille miehille. Aviopuolisoiden suuri ikäero vahvistaa entisestään sukupuolten välistä epätasa-arvoa ja lisää pakotavan voiman käyttöä avioliitossa. Tämän vuoksi kestävä kehityksen tavoiteohjelman tavoitteena on lopettaa lapsiavioliitot vuoteen 2030 mennessä. ●

Suuri osa sukupuoleen kohdistuvasta väkivallasta kohdistuu tyttöihin, naisiin ja vähemmistöihin. Kuitenkin myös miehiin ja poikiin kohdistuu väkivaltaa heidän sukupuolensa vuoksi.”

Vinkki:

Hanketyötä vähemmistöryhmien kanssa suunnittelevien tulee valmistautua normaalia haastavampiin olosuhteisiin. Esimerkiksi kumppanijärjestön työntekijät eivät välttämättä halua kertoa nimiään tai tulla valokuvattaviksi. Heidän elinympäristönsä ja siihen liittyvät haasteet saattavat olla myös vaarallisempia ja väkivaltaisempia kuin tavallisilla kumppanijärjestöillä. Työssä on valmistauduttava käsittelemään mahdollisia viharikoksia ja sukupuolistunutta väkivaltaa. Tästä syystä vähemmistöhankeissa tulee varautua kiireellisiin ja yllättäviin tilanteisiin, joissa apua tarvitaan heti.

4.

Oikeus

**seksuaaliterveys-
palveluihin**

Oikeus seksuaali- ja lisääntymis-terveyspalveluihin

Kaikilla ihmisillä on oikeus korkeatasoisiin seksuaaliterveyspalveluihin, joihin sisältyvät oikeus turvalliseen synnytykseen, lapsettomuus-tutkimuksiin ja -hoitoon, seksitautien, myös hivin ja aidsin, hoitoon ja ehkäisyyn sekä turvalliseen aborttiin. Myös turvalliset, hyväksytyt lääketieteen kehittämät hoitomenetelmät ja luotettavat ehkäisyvälineet ovat osa korkeatasoista seksuaaliterveydenhoitoa.

Seksuaaliterveys on seksuaalisuuteen liittyvä hyvinvoinnin tila niin fyysisesti, emotionaalisesti, henkisesti kuin sosiaalisesti. Hyvän seksuaaliterveyden merkki on se, että suhtautuu positiivisesti ja kunnioittavasti seksuaalisuuteen. Se on myös mahdollisuutta saada miellyttäviä ja turvallisia seksuaalisia kokemuksia ilman pakottamista, syrjintää ja väkivaltaa. Lisääntymisterveys on niin ikään kokonaisvaltainen lisääntymiseen liittyvä hyvinvoinnin tila, jolla tarkoitetaan lisääntymiselimiin liittyvää hyvinvointia ja terveyttä. Seksuaali- ja lisääntymisterveyden saavuttamiseksi ja ylläpitämiseksi kaikkien henkilöiden seksuaalioikeuksia on kunnioitettava, suojeltava ja edistettävä.

Seksuaaliterveyspalveluihin kuuluu mahdollisuus saada seksuaalisuuteen liittyvää neuvontaa ja hoitoa. Tähän kuuluu myös seksuaaliseen identiteettiin sekä seksuaalisiin suhteisiin liittyvä neuvonta ja hoito. Jokaisella on myös mahdollisuus saada hoitoa ja ehkäisyä seksitauteihin. Hoitoa on tarjottava myös kaikkiin muihin sukuelin- ja virtsatie-elimien sairauksiin. Seksuaaliterveys-

palveluihin kuuluvat myös seksuaalineuvonta ja seksuaalisten toimintahäiriöiden hoitoa ja lisääntymiselimien syöpien ehkäisy- ja hoitopalvelut.

Lisääntymisterveyspalveluihin kuuluu mahdollisuus saada laadukasta tietoa lisääntymiselimistä ja niistä palveluista, jotka mahdollistavat lisääntymisterveyden ylläpidon. Lisääntymisterveyspalveluihin kuuluu eri ehkäisymenetelmiin liittyvä neuvonta sekä niiden käyttö omien tarpeiden mukaan. Erilaiset palvelut raskauteen, äitiyteen ja synnytykseen tulee turvata lisääntymisterveyspalveluiden piirissä. Turvallinen raskaudenkeskeytys eli abortti ja sen jälkihoito kuuluu myös jokaisen oikeuteen. Erilaiset palvelut lapsettomuuden ehkäisyyn ja hoitoon ovat osa lisääntymisterveyspalveluita. Tarjolla tulee olla seksuaaliväkivaltaa ehkäiseviä palveluja sekä palveluja niille, jotka ovat kohdanneet seksuaaliväkivaltaa.

Tässä julkaisussa käytetään termiä seksuaaliterveyspalvelut, joka pitää sisällään myös lisääntymisterveyspalvelut. Tämä jaottelu perustuu Guttmacher-Lancet-komission uuteen määrittelyyn.

Seksuaaliterveyspalvelut kaikkien saatavilla

Seksuaaliterveydenhoito parantaa ihmisten ja yhteisöjen elämänlaatua monella tapaa. Se muun muassa vähentää äitiys- ja lapsikuolleisuutta, parantaa naisten päätöksentekoa lastensa määrän ja ajoituksen suhteen sekä tukee nuorten koulunkäyntimahdollisuuksia. Tämän takia on tärkeää, että seksuaaliterveyspalvelut ovat kaikkien saatavilla. Monissa maissa seksuaaliterveyden palveluita tarjotaan vain aikuisille, sillä seksuaalisuus liitetään vain perhe-elämään ja lisääntymiseen liittyväksi. Suomessa puolestaan seksuaaliterveydenhoito nähdään helposti lähinnä lisääntymisiässä olevien palveluna. Seksuaaliterveydenhoitoa tulee kuitenkin olla räätälöitynä eri elämän- ja ikävaiheissa oleville ihmisille, sillä seksuaalisuus on osa ihmisyyttä koko elämän ajan.

Tarve seksuaaliterveyspalveluihin on yleismaailmallinen, mutta joillakin ryhmillä on erityisiä tarpeita ja näihin tulee kiinnittää huomiota. Näitä ryhmiä ovat esimerkiksi nuoret, yli 50-vuotiaat, seksityöntekijät, vammaiset, pakolaiset, huumeidenkäyttäjät ja vähäosaiset. Seksuaaliterveyspalvelut tulee siis olla kaikkien yhteiskunnan jäsenten saatavilla ja ottaa eri ryhmien tarpeet huomioon.

Esimerkiksi seksityöntekijät jäävät monissa maissa vaille laadukkaita seksuaaliterveyspalveluja. Seksityö on monissa yhteiskunnissa lailla kielletty, jolloin seksityöläiset on pakotettu yhteiskunnan marginaaliin. He eivät usein uskalla hakeutua terveydenhoitoon, jotta heidän ammattinsa ei paljastuisi henkilökunnalle. Siksi monet seksityöntekijät eivät käytä seksuaaliterveyspalveluita, mikä puolestaan vaarantaa heidän terveytensä muun muassa hoitamattomien seksitautien ja vaarallisten aborttien kautta.

Oikeus ehkäisyyn ja turvalliseen aborttiin

Kaikilla ihmisillä on oikeus päättää vapaasti ja vastuullisesti milloin ja miten monta lasta he hankkivat. Seksuaalioikeuksiin kuuluu niin oikeus turvalliseen ja ajoissa tehtyyn raskauden keskeytykseen kuin myös raskauden jatkamiseen.

Jokaisella naisella tulee olla oikeus turvalliseen aborttiin, myös niissä maissa, joissa abortti on laiton, sillä yhdenkään naisen tai tytön hengen ei tule vaarantua raskauden takia. Abortti voi pelastaa naisen hengen silloin, kun raskaus on naiselle vaaraksi.

”

Tarve seksuaaliterveyspalveluihin on yleismaailmallinen.”

Kaikilla tulee olla oikeus suojata itsensä myös suunnittelemattomilta raskauksilta ja seksitaudeilta. Tämä toteutuu laadukkaan ja luotettavan ehkäisyn avulla. Ainoastaan kondomit mahdollistavat itsensä suojaamisen seksitaudeilta, kuten hiv-tartunnalta. Myös nuorille, joilla ei ole vielä omia tuloja, tulee taata oikeus ehkäisyyn.

Kun naiset voivat itse hallita ja päättää lisääntymisestään, tukee se olennaisesti heidän koulutautumistaan ja osallistumistaan yhteiskunnalliseen elämään. Seksuaalioikeuksien toteutuminen tukee näin muidenkin ihmisoikeuksien toteutumista, kuten oikeutta osallistua ja oikeutta riittävään elintasoon. Seksuaalioikeuksien toteutuminen on myös edellytys kestävä kehityksen toteutumiseksi. Seksuaaliterveyspalveluiden avulla parannetaan ihmisten elämänlaatua ja mahdollisuutta osallistua yhteiskuntaan. Tällä on merkitystä jokaiseen kestävä kehityksen pilariin: sosiaaliseen, taloudelliseen ja ekologiseen, joiden päämääränä on turvata nykyisille ja tuleville sukupolville hyvät elämisen mahdollisuudet.

Lisäksi yhteiskuntien on varmistettava, etteivät uskonnolliset tekstit, uskomukset, aatteet tai perinteet rajoita tai loukkaa kenenkään kehollista itsemääräämisoikeutta seksuaaliterveydenhoidossa. Tämä alleviivaa myös yksityisyyden merkitystä seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä.

Turvalliset abortit

Turvalliset ja lailliset abortit tulisi olla kaikkien saatavissa. Turvallisilla aborteilla estettäisiin kymmenien tuhansien naisten vuosittainen kuolema ja miljoonien vammautuminen. Jos kaikilla olisi oikeus turvalliseen aborttiin, olisivat abortin jälkeisen terveydenhoidon kustannukset kehittyvässä maissa nykyisen noin kymmenesosan siitä mitä nykyään.

Abortin laillistaminen ei tutkimusten mukaan lisää tehtyjen aborttien määrää, sillä samalla kun laillisten aborttien määrä kasvaa niin laitottomien aborttien määrä vähenee. Paras tapa vähentää abortteja onkin taata riittävä tieto ja välineet suunnittelemattomien raskauksien ehkäisyyn.

Nuorisoystävällinen klinikka

Erityisesti nuoret saattavat kohdata monenlaisia haasteita pyrkiessään käyttämään oikeuttaan seksuaaliterveydenhoitoon. Nuorten seksuaalisuuteen liittyvät sosiaaliset tabut voivat johtaa siihen, että terveydenhoitajat ja lääkärit suhtautuvat heidän seksuaalisuuteensa negatiivisesti tai tuomitsevasti. Terveydenhoitohenkilökunta saattaa avun ja hoidon tarjoamisen sijaan kieltäytyä tarjoamasta riittävää asianmukaista tietoa, pyrkiä tekemään päätöksiä nuorten puolesta tai jopa uhkailla heitä. Myös mahdollinen huoltajalta tarvittava lupa tai ilmoitusvelvollisuus rajoittaa monen nuoren hakeutumista seksuaaliterveydenhoitoon.

Nuorisoystävällinen seksuaaliterveysklinikka tarjoaa seksuaaliterveydenhoitoa nuorten tarpeet ja toiveet huomioiden. Siellä ymmärretään ja kunnioitetaan nuorten erilaisuutta ja seksuaalioikeuksia. Nuorille tulee olla tarjolla ainakin:

- Seksuaali- ja lisääntymisterveysneuvontaa
- Ehkäisyneuvontaa ja ilmaisia ehkäisyvälineitä (myös jälkielehköisyvälineitä)
- Aborttineuvontaa
- Tietoa seksitautien, myös hivin, ennaltaehkäisystä, niiden testaamista ja neuvontapalveluita
- Äitiys-, synnytys- ja neuvolapalveluita
- Neuvontaa seksuaalista häirintää ja väkivaltaa kokeneille
- Parisuhde- ja seksuaalineuvontaa

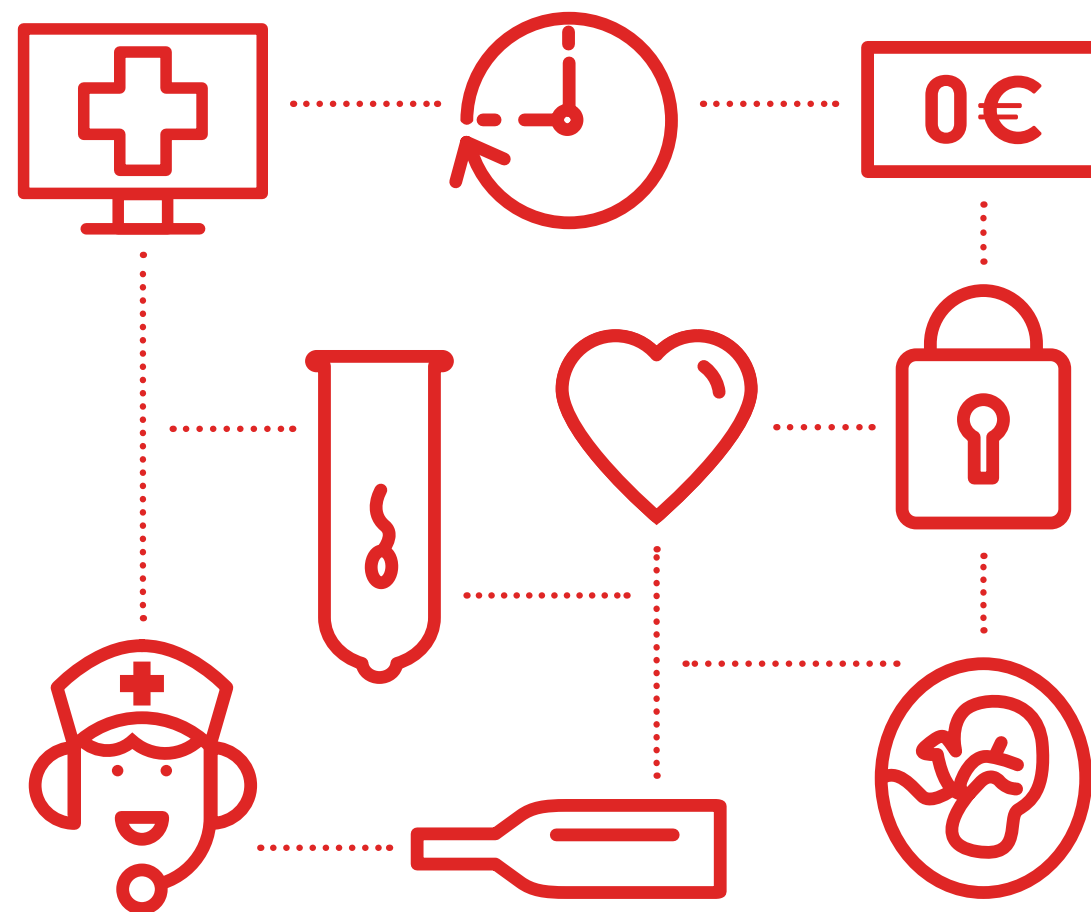
Kaiken nuorille suunnatun seksuaaliterveydenhoidon tulee olla ilmaista, sillä nuorilla harvoin on samanlaisia mahdollisuuksia maksaa terveydenhoidosta kuin aikuisilla. Nuorten seksuaaliterveyspalveluiden tulee löytyä samasta paikasta muun terveydenhoidon kanssa, jotta ne olisivat mahdollisimman helposti saatavissa ja mahdollisimman lähellä nuoria. •

Vinkki:

Nuorisoystävällisyyden voi varmistaa osallistamalla nuoret palveluiden suunnitteluun ja arviointiin mukaan. Palveluita käyttäneille nuorille voi järjestää muun muassa ryhmähaastatteluita, joissa voidaan arvioida, vastaavatko palvelut nuorten todellisia tarpeita. Esimerkiksi Malawin ja Bangladeshin Perhesuunnittelujärjestöjen Liitot ovat toteuttaneet nuorisoystävällisistä palveluista tutkimuksia, joissa nuoret itse ovat päässeet haastattelemaan ikätovereitaan. Tutkimuksissa on selvitetty suurimpia esteitä pääsyyllä seksuaaliterveyspalveluiden piiriin, mikä pohjalta esteitä voidaan alkaa purkaa.

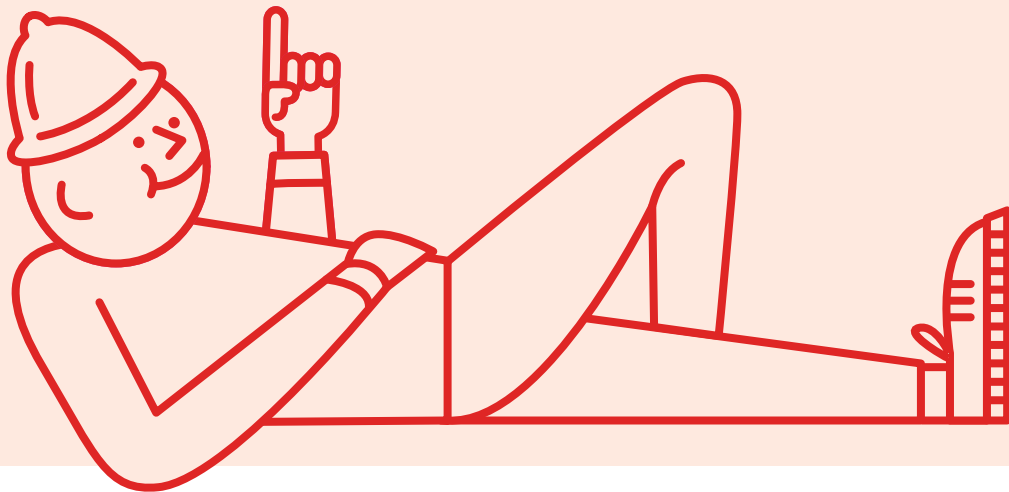
Minkälainen on toimiva seksuaaliterveysklinikka?

- Sinne voi kävellä aikaa varaamatta, nopeasti saatavilla
- Auki joka päivä klo 9–21
- Esteetön ja helposti saavutettavissa kaikille
- Palvelu usealla eri kielellä
- Ilmainen kaikille
- Henkilökunta tuntee eri kohde- ja ikäryhmien tarpeet ja ymmärtää, miten heitä tulee kohdata ja kohdella
- Monipuolista osaamista, ei pelkkää ”ehkäisyneuvontaa”, vaan myös päihdepuolen ja mielenterveyspuolen osaajia
- Monipuoliset nettisivut: nettiajanvaraus, chat-mahdollisuus
- Näkyvä kaikille, jotta ihmiset osaavat hakeutua sinne
- Luottamuksellinen

Ehkäisyä nuorille

Väestöliitto näkee, että kaikilla maailman alle 25-vuotiailla nuorilla tulee olla oikeus maksuttomaan ehkäisyyn. Ilmaisen ehkäisyn tarjoaminen ei kuitenkaan yksinään riitä, **vaan tarvitaan myös ilmapiiriä, jossa ehkäisyyn ei liity stigmaa tai se ei ole tabu.** Esimerkiksi Nepalissa on tarjolla kaikille ilmainen ehkäisy, mutta sitä ei usein uskalleta haketa. Tästä syystä ilmaisen ehkäisyn lisäksi tarvitaan nuoret kunnioittavaa seksuaalikasvatusta.

5.

Oikeus näkyä

Oikeus näkyä

Yhteiskunta koostuu erilaisista ihmisistä. Kaikilla on oikeus olla kokonaisvaltaisesti osa yhteiskuntaansa sellaisena ihmisenä kuin on, ilman pelkoa syrjinnästä, leimautumisesta, vähättelystä ja väkivallasta. Seksuaalioikeuksien toteutumisen lähtökohtana on tasa-arvoinen yhteiskunta.

Vain rajattu osa ihmisistä näkyy yhteiskunnassa. Tämä pätee niin mediassa kuin katukuvassa. Yhteiskunnat pitäisi kuitenkin rakentaa niin, että kaikkien on mahdollista näkyä: niin vammaisten, etnisten vähemmistöjen kuin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajien. Parhaiten näkyvissä ovat kuitenkin niin sanotut enemmistöihmiset niin ikänsä, etnisyytensä, seksuaalisen suuntautumisen puolesta. Helposti myös palvelut, tietomateriaalit ja erilaiset hankkeet suunnitellaan vastaamaan vain heidän tarpeisiinsa. Monet yksilöt ja vähemmistöryhmät jätetään täysin huomiotta, vaikka ihmisoikeudet ovat universaaleja ja jakamattomia. Toisaalta enemmistöön lukeutuvat ihmisetkään eivät aina tunne sopivansa yhteiskunnan keskiarvoon ja normeihin. Erilaisuuden esiintuomisella puretaan kaikkia rajoittavia kulttuurisia normeja.

Kaikkia varten rakennettu yhteiskunta

Erialaisten palvelujen suunnitteluvaiheessa määritellään, kenelle palvelut ovat tarkoitettu. Usein hyötyjiksi määritellään ihmiset, joita palvelujen

tarve keskimääräisesti yleisimmin koskettaa. Keskiarvonäkökulma sulkee kuitenkin ulos monia ihmisryhmiä, jotka kuuluvat usein vähemmistöihin. Esimerkiksi monet yhteiskunnan rakenteet kuten terveydenhoito on rakennettu keskiarvoihmistä varten.

Seksuaalioikeudet voivat kuitenkin toteutua vain yhteiskunnassa, joka on rakennettu kaikkia varten. Tällaista yhteiskuntaa voi kutsua tasa-arvoiseksi. Tasa-arvoisessa yhteiskunnassa kaikilla on yhtäläiset oikeudet ja vastuut sekä mahdollisuus osallistua yhteiskunnan toimintaan. Jokainen ihminen on arvokas sukupuoleen, luokkaan tai sukupolveen katsomatta.

Tasa-arvoinen yhteiskunta perustuu ihmis-oikeuksille, kulttuurilliselle ja uskonnolliselle monimuotoisuudelle, sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle, vähemmistöjen huomioimiselle, demokraattiselle osallistumiselle ja lakien noudattamiselle. Tavoitteena on varmistaa, että vähemmistöillä ja köyhistä köyhimmillä on (sosiaaliset, oikeudelliset ja taloudelliset) mahdollisuudet osallistua ja elää kuten muutkin. Tärkeässä osassa on kansalaisten aktiivinen rooli sekä valtion harjoittama sosiaalipolitiikka, jolla pyritään vähentämään köyhyyttä ja

epätasa-arvoa. Pyrkimys epätasa-arvon vähentämiseen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikkien tulisi olla samanlaisia. Tasa-arvoisessa yhteiskunnassa on tilaa erilaisuudelle ja erilaisuus huomioidaan tärkeänä osana yhteiskuntaa.

Seksuaalioikeuksien toteutumisen lähtökohtana on tasa-arvoinen yhteiskunta, joka on kaikkia varten. Tasa-arvoisuuden tulee myös toteutua eri tasoilla: yksilö- ja paikallistasolta aina kansalliseen ja maailmanlaajuiseen tasoon asti. Sen tulee olla yhteiskunnan instituutioiden mahdollistamaa ja toteuttamaa, mutta myös yksilöiden tulee sitoutua siihen. Tavoitteena on yhteiskunta, jossa jokainen voi itse määrittää seksuaalisuutensa ja sukupuoli-identiteettinsä sekä ilmaista näitä ilman pelkoa syrjinnästä.

Tasa-arvoinen yhteiskunta toteutuu viiden oikeuden kautta:

1. Oikeus näkyä
2. Kaikkien huomioiminen
3. Oikeus sosiaaliseen kanssakäymiseen
4. Kansalaisoikeudet
5. Oikeus resursseihin, jotka mahdollistavat täysivaltaisen yhteiskunnallisen osallistumisen

Oikeus näkyä muodostaa tasa-arvolle pohjan, jota ilman yhteiskunta ei voi olla aidosti demokraattinen, osallistava, yhdenvertainen ja ihmisoikeuksia kunnioittava. Esimerkiksi Ruotsin ulkoministeriö Sida pyrkii kehityspolitiikassaan tasa-arvoisuuteen. Sida on laatinut muun muassa ohjeistuksen, jonka avulla kehitysyhteistyöhankkeissa voitaisiin ottaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt yhä paremmin huomioon.

Sukupuolivähemmistöt

Sukupuoli hahmotetaan yleensä kaksinapaisena mies ja nainen -jaotteluna, jolloin sukupuoli määritetään ihmisen syntymähetken biologisilla ominaisuuksilla. Sukupuoli on moninaisempi käsite ja biologian lisäksi sitä määrittävät sosiaaliset ja psyykkiset ominaisuudet. Kaksinapainen jaottelu jättää ulkopuolelleen paljon ihmisiä. Siksi on tärkeää, että ihmiset voivat määrittellä itse sukupuolensa ja ilmaista sukupuoli-identiteettiään haluamallaan tavalla.

Transihmiset jäävät hyvin usein pimentoon palveluissa, koulutuksessa ja erilaisissa hankkeissa. Myös jopa seksuaalivähemmistöjen aseman parantamiseen pyrkivät hankkeet jättivät sukupuolivähemmistöt usein huomioimatta.

Monissa Aasian ja Etelä-Amerikan maissa transsukupuoliset ovat näkyvä ryhmä miesten ja naisten ohella. Heidän sosiaalinen statuksensa on kuitenkin usein matalampi ja oikeudet rajoitetumpia kuin muilla. Historiallisesti ja kulttuurisesti heidän seksuaalinen identiteettinsä ja sukupuolen ilmaisunsa pohjautuu kolonialismia edeltävään aikaan. Tutkimusten mukaan transsukupuoliset elivät tasaveroisena naisten ja miesten kanssa, kunnes eurooppalaisen kolonialismin ja kristinuskon myötä heidän asemansa huononi. Näistä historiallisista syistä transsukupuolisten asema on yhä monissa Aasian ja Etelä-Amerikan kehittyvissä maissa parempi kuin esimerkiksi Euroopassa.

Seksuaalivähemmistöt

Seksuaalivähemmistöihin kuuluville yhteiskunnallinen näkymättömyys johtaa muun muassa väkivallan uhkaan. Uhka on vaikeasti ennakoitavissa, joten seksuaalivähemmistöön kuuluvat joutuvat harkitsemaan ja suunnittelemaan ulkona liikkumistaan. Suomalaisissa tutkimuksissa on huomattu, että seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret ovat julkisilla paikoilla muita alttiimpia ennakkoluuloille ja syrjinnälle. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla on heteronuria huomattavasti enemmän seksuaalisen, fyysisen ja psyykkisen väkivallan kokemuksia.

Erityisesti Venäjällä ja Keski-Aasiassa asenteet seksuaalivähemmistöjä kohtaan ovat koventuneet 2010-luvulla. Venäjällä muun muassa astui vuonna 2013 voimaan laki, joka kieltää homoseksuaalisuutta koskevan tiedon levittämisen lapsille. Seksuaalivähemmistöt on lakimuutoksen myötä jätetty ilman lain suojaa ja pakotettu piiloutumaan yhteiskunnalta. Tämän seurauksena seksuaalivähemmistöihin on kohdistunut kasvava määrä erilaisia ihmisoikeusloukkauksia. Venäjän seksuaalivähemmistöjen vastainen politiikka on leviämässä myös Keski-Aasian valtioihin, joissa osassa on jo säädetty samantyyppisiä lakeja.

Toisaalta seksuaalivähemmistöt ovat ympäri maailman jo vuosia tehneet töitä näkyvyytensä puolesta. Esimerkiksi Pride-kulkueet, joissa juhlietaan ylpeänä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta, ovat vakiintuneet monen kaupungin tärkeäksi vuosittaiseksi tapahtumaksi. Monissa maissa on myös taisteltu samaa sukupuolta olevien avioliitto-oikeudesta. Taistelu on ennen kaikkea juridinen, mutta siihen sisältyy myös pyrkimys tuoda seksuaalivähemmistöt ja niiden oikeudet näkyville.

Vammaiset

Vammaisten on usein vaikea olla näkyviä, koska he eivät pääse itse päättämään seksuaalisuuteensa liittyvistä asioista. Usein heidän sukulaisensa ja eri alojen ammattilaiset päättävät hyvin henkilökohtaisistakin asioista heidän puolestaan. Vammaiset jäävät usein huomiotta esimerkiksi seksuaaliterveydenhoidossa. Terveysklinikka saattaa olla esteellinen, seksuaaliterveyspalveluista ei ole välttämättä tiedotettu tai henkilökunnan ymmärrys vammaisten seksuaalisuudesta voi olla puutteellista. Liikuntavammaisille esteet näkyä ovat hyvin konkreettisia: he eivät voi liikkua kaupungilla, liikennevälineissä ja rakennuksissa, koska niitä ei ole rakennettu esteettömiksi.

Yhteiskuntien ennakkoluulot ja kyvyttömyys rakentaa yhteiskuntaa kaikkien tarpeisiin ovat usein suurempia esteitä vammaisten näkyvyydelle kuin itse vammaisuus. Esteitä voi purkaa muun muassa tuomalla esiin vammaisuuteen liittyviä tarpeita ja

ottamalla vammaiset mukaan suunnittelemaan niin vammaispalveluita kuin julkisia tiloja. Julkiset tilat tulisikin rakentaa esteettömiksi ja varmistaa, että eri tavalla vammaisten on helppoa liikkua. Julkisella tilalla on erittäin tärkeä rooli erilaisuuden huomioimisessa ja näkyväksi tekemisessä.

Hijrat

Intiassa on sukupuolivähemmistö, jota kutsutaan hijroiksi. Hijrat ovat inter- tai trans-sukupuolisia ihmisiä, jotka eivät koe olevansa miehiä eivätkä naisia. Vuonna 2014 hijrat saavuttivat lain edessä tasa-arvoisen aseman muiden sukupuolten kanssa. Virallisissa lomakkeissa sukupuolekseen naisen tai miehen lisäksi voi nykyään ilmoittaa kolmannen sukupuolen. Laillinen asema on tuonut mukanaan myös ensimmäistä kertaa hijroille varatut kiintiöt niin valtion virkoihin kuin yliopistokoulutukseen.

Hijrat ovat vähemmistö, joka on vuosien saatossa kohdannut paljon häirintää ja väkivaltaa. He ovat olleet näkymätön, mutta syrjitty vähemmistö. Esimerkiksi lääkärit ovat usein kieltäytyneet hoitamasta heitä, eivätkä he ole päässeet työmarkkinoille. Lakiuudistus on suuri askel hijrojen ihmisoikeuksien takaamiseksi ja syrjinnän lopettamiseksi. Myös Bangladesh ja Nepal ovat sääätäneet samankaltaisia lakeja Intian jalanjäljissä.

Monta tapaa näkyä

On myös tärkeää ymmärtää, että ihmiset eivät ole vain homoja, heteroita tai vammaisia. Ihmiset muodostuvat moninaisista identiteettiä muovaavista eri kategorioista. Homoseksuaalisuuden lisäksi yksilö voi olla esimerkiksi myös nainen, äiti, toimitusjohtaja, tummaihoisen, uskonnollinen, vammainen ja kuulua alkuperäiskansaansa.

” Seksuaalioikeudet voivat toteutua vain yhteiskunnassa, joka on rakennettu kaikkia varten. Tasa-arvoisessa yhteiskunnassa kaikilla on yhtäläiset oikeudet ja vastuut sekä mahdollisuus osallistua yhteiskunnan toimintaan.”

Kategorioiden sisällä ja välillä on valtahierarkioita. Joihinkin identiteetteihin kuuluu enemmän oikeuksia näkyä kuin toisiin. Homoseksuaalina esimerkin yksilö saattaa kokea syrjintää perhe-elämässä, mutta toimitusjohtajana hänellä on etuoikeuksia työelämässä.

Vammaisuus tai seksuaalivähemmistöön kuuluminen voikin olla vain yksi useista tekijöistä, joka johtaa seksuaalioikeuksien loukkaamiseen. Tästä syystä seksuaalioikeuksiin liittyvässä työssä tulee huomioida monipuolisesti niitä tekijöitä, jotka voivat aiheuttaa syrjintää ja jättää tietyt ryhmät näkymättömiin. Erilaisia eron kategorioita muodostavat muun muassa kulttuuri, uskonto, sukupuoli, kasti, etnisyys, varallisuus, seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli-identiteetti ja terveydentila.

Käytännön vinkkejä

Kaikilla on rooli näkyväksi tekemisessä. Jokaisen tulisi muistaa pysähtyä miettimään, ketä varten työtäni teen. Huomioinko työssäni vain enemmistöön kuuluvat ihmiset, vai haluanko vaikuttaa koko yhteiskunnan tilanteeseen?

Erilaisuudesta tulee esimerkiksi puhua avoimesti, sillä juuri vaikeneminen tekee näkymättömäksi. Myös tilojen esteettömyys on aina hyvä varmistaa. Terveystieteiden parissa työskentelevien tulee puolestaan huolehtia, että kaikenlaiset kansalaiset voivat osallistua palveluiden suunnitteluun. Myös kaupunkisuunnitteluun tulee osallistaa erilaisia ihmisiä. Ainoastaan vähemmistöjen edustajat itse voivat tietää, miten heidän näkymisensä mahdollistetaan.

Myös käytetyn kielen ja termien vaikutusta tulee punnita. Monet meistä käyttävät sukupuolettunutta kieltä huomaamattaan. Esimerkiksi lähi- ja perhesuhteista tiedustellaan usein tyttö/nais- tai poika/miesystävästä heteronormatiivisesti olettaen, vaikka olisi parempi kysyä seurustelukumppanista. Sukupuoleen, seksuaalisuuteen ja vähemmistöihin liittyvät termit tuleekin valita tarkoin, jotta keskustelukumppani ei tule loukatuksi tai koe itseään vähäteltävän. Esimerkiksi vaikka tietynlainen seksuaalinen käyttäytyminen saattaa olla riskialttiimpaa, sitä ei tule arvottaa kielenkäy-

tössä huonoksi tai vääräksi. Ihmisiä tulee myös kutsua sillä nimellä, minkä he itse ilmoittavat, eikä nimen perusteella kannata tehdä oletuksia toisen sukupuoli-identiteetistä. Muiden ajatuksia tai mieltymyksiä ei myöskään saa tuomita, sillä tämä entisestään ajaa ihmisiä näkymättömiin.

Vähemmistöjen näkyväksi tekemisessä on kuitenkin muistettava, että vähemmistöt eivät ole yhtenäisiä ryhmiä, vaan ne ovat sisäisesti moninaisia. Tässäkin julkaisussa esitetyt esimerkit vähemmistöön kuuluvien kokemuksista ovat vain pintaraapaisu siitä moninaisesta todellisuudesta, jossa ihmiset elävät. ●

Vinkki:

Vähemmistö-tilanneanalyysi hankkeen suunnittelussa

1. Mihin ihmisryhmiin toiminnalla halutaan vaikuttaa?
2. Kokevatko myös eri vähemmistöryhmät, että heidän osallistumisensa on tervetullutta?
3. Millä keinoilla ihmiset saadaan osallistumaan?
4. Miten näitä osallistamiskeinoja voisi parantaa, jotta vähemmistöryhmät saataisiin myös osallistumaan?

6.

Oikeus

yksityisyyteen

Oikeus yksityisyyteen

Jokaisella on oikeus tehdä yksityisiä ja yksilöllisiä päätöksiä omaan seksuaalisuuteensa liittyen sekä oikeus turvalliseen ja tyydyttävään seksuaalielämään ilman pelkoa vainosta, vapauden riistosta tai sosiaalisesta painostuksesta. Tämä voi toteutua vain, mikäli seksuaalisuuteen liittyvää yksityisyyttä kunnioitetaan.

Seksuaaliterveyspalveluiden on oltava yksityisiä ja luottamuksellisia. Luottamukselliset palvelut madaltavat kynnystä hakeutua palveluiden pariin. Kun ihmiset käyttävät seksuaaliterveyspalveluita, he ovat terveempiä, mikä mahdollistaa myös kestävä kehityksen. Seksuaaliterveydenhoito on järjestettävä niin, että jokainen voi saada palveluita yksityisesti ilman tukihenkilöä.

Yksityisyyteen on kiinnitettävä erityistä huomiota, kun kyseessä on lapsi tai nuori, vammainen, ikäihminen tai laitoksessa asuva henkilö. Yksityisyys on tärkeää myös naisille, jotta esimerkiksi oikeus itsenäiseen ehkäisyvalintaan voi toteutua eivätkä muut ulkopuoliset henkilöt tee ehkäisyyn liittyviä päätöksiä naisten puolesta. Yksityisyyteen liittyy myös mahdollisuus huolehtia hygieniastaan kuukautisten aikana rauhassa ja ilman pelkoa häirinnästä.

Luottamuksellisuus lääkärin ja potilaan välillä voi olla jopa elintärkeää. Esimerkiksi maissa, joissa abortti on kielletty lailla, syytetään raskauden keskenmenon kokeneita naisia joskus raskauden

keskeytyksen tahallisesta aiheuttamisesta. Tämä voi johtaa jopa naisen vangitsemiseen. Siksi lääkäreiden on suojeltava raskaana olevien yksityisyyttä erityisellä huolellisuudella.

Nuoret ja lapset

Nuoret saattavat välttää seksuaaliterveyspalveluita, mikäli yksityisyydestä ei ole takuuta tai jos he tarvitsevat niihin vanhempiensa suostumuksen. Huoli yksityisyydestä onkin nuorten suurin sosiaalinen este hakeutua seksuaaliterveyspalveluiden piiriin. Pelkona on, että hoitohenkilökunta jakaa luottamuksellista tietoa nuoren huoltajille tai muille yhteisön jäsenille. Nuoret pelkäävät myös sosiaalista leimaantumista, jos heidät nähdään äitiys- tai seksuaaliterveysklinikalla. Huolena on myös hoitohenkilökunnan tuomitseva asenne tai ahdistelu nuoren seksuaalisesta käyttäytymisestä johtuen. Yhteiskuntien on taattava, että alaikäisetkin pääsevät lääkäriin ilman että vanhemmilta kysytään lupaa tai heille ilmoitetaan. Monissa maissa tämä on ratkaistu niin, että nuorille tarjotaan seksuaaliterveyspalveluita erillisillä, vain nuorille tarkoi-

tetuilla nuorisoklinikoilla. Niissä henkilökunta on koulutettu huomioimaan nuorten erityistarpeet, eikä nuoren tarvitse pelätä törmäävänsä huoltajiinsa klinikan käytävillä.

Kaikilla on oikeus oppia, mitä kannattaa jakea muille itsestä ja toisista. Varsinkin lapsille on tärkeää kertoa, että heillä on oikeus pitää salassa omaan seksuaalisuuteen liittyviä yksityisasiota. On olemassa sekä hyviä että huonoja salaisuuksia ja niiden välinen ero tulee ymmärtää. Omaan seksuaalisuuteen liittyvistä kysymyksistä saa vaieta. Toisaalta on myös tärkeää, että lapsella on luotettava aikuinen, jonka kanssa hän voi niistä turvallisesti keskustella.

Huoli yksityisyydestä on nuorten suurin sosiaalinen este hakeutua seksuaaliterveyspalveluiden piiriin.”

Lasten ja nuorten kanssa tulee keskustella myös henkilökohtaisten asioiden jakamisesta internetissä ja sosiaalisessa mediassa. Millaista tietoa itsestään kannattaa jakaa? Mihin tietoja voidaan käyttää? Kannattaako kaikki kaveripyynnöt hyväksyä? Mikä tieto on julkista ja näkyy kaikille, mikä näkyy vain kavereille? Kerran laitettua tekstiä tai valokuvaa ei saa internetistä välttämättä koskaan poistettua ja se saattaa tulla vastaan vuosienkin kuluttua. Myös huijaaminen internetissä on helppoa, eivätkä henkilöt välttämättä ole keitä he väittävät olevansa. Tuntemattomille helposti jakaa enemmän tietoa kuin on tarkoitus. Esimerkiksi oman nimen jakaminen verkossa saattaa riittää ahdistelutilanteen syntyyn, sillä nimen perusteella saa helposti selville myös puhelinnumeron ja osoitetiedot.

Myös virallisissa yhteyksissä tiedustellaan usein asioita, joihin jokaisella on oikeus olla vastaamatta. Esimerkiksi viranomaispapereissa kysytään usein sukupuolta tai vaikka siviilisäätyä, jolloin tulee määrittää onko naimaton, naimissa, eronnut tai leski. Näiden kysyminen ei kuitenkaan aina ole asiaankuuluvaa. Vaikka jonkin yksityisasian tiedustelu olisi traditio, se ei tarkoita, että se olisi perusteltua saati laillista. Muun muassa työhaastattelussa on totuttu kysymään perhesuhteista ja siviilisäädystä. Tasa-arvovaltuutettu on kuitenkin todennut, että vanhemmuuteen tai perheeseen liittyvät kysymykset ovat tasa-arvolain vastaisia. Työnhakijalla ei ole myöskään velvollisuutta kertoa esimerkiksi raskaudestaan.

Laitoksissa asuvat

Yksityisyyden kysymykset ovat haasteellisia varsinkin laitoksissa, kuten lastenkodissa tai laitoksissa asuvien kohdalla. Laitoksissa asuminen monesti vaikeuttaa seksuaalisuuden kehittymistä niin asuinympäristönä kuin säännöillään. Ovien lukitseminen saattaa olla kiellettyä, huoneeseen saatetaan mennä koputtamatta tai omaa huonetta ei välttämättä edes ole. Joissain laitoksissa seksuaalisuuteen on suhtauduttu jopa kielteisesti, jolloin yksityisyyteen ei ole edes haluttu kiinnittää huomiota.

Esimerkiksi lastenkotien tulee olla sellaisia, että nuorella on mahdollisuus halutessaan vetäytyä omaan huoneeseensa ja kontrolloida muiden pääsyä sinne. Myös peseytyminen on voitava tehdä omassa rauhassa. Laitoksissa asuvilla on puolestaan oltava oikeus omahoitajaan. Omahoitaja tuo yksityisyyttä, kun omista asioista ei tarvitse kertoa jatkuvasti uudelle ihmiselle.

Ikäihmiset

Myös ikäihmisten yksityisyyden ja seksuaalisuuden suhde on tärkeä ottaa huomioon vanhusten hoidossa niin kotihoidossa kuin hoitopaikassa. Vanhuksen yksityisyyttä ja toiveita tulee kunnioittaa hoitopaikassa aivan kuin oltaisiin hänen kotonaan. Joidenkin vanhusten kohdalla toimintakyky ja arjessa selviytyminen on heikentynyt, ja

he tarvitsevat paljon apua. Tällöin yksityisyys tulee huomioida muun muassa henkilökohtaisen hygienian, arkaluonteisten henkilötietojen ja yksityisten henkilösuhteiden suhteen. Yksityisyys on usein välttämätöntä myös seksuaalisen nautinnon mahdollistamiseksi. Vanhukset asuvat kuitenkin usein yhden tai useamman huonetoverin kanssa samassa huoneessa. Tästä syystä esimerkiksi suihkussa käydessä henkilökunnan olisi hyvä antaa vanhukselle mahdollisuus jäädä hetkeksi yksin.

Vanhusten kohdalla myös seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun moninaisuutta tulee arvostaa ja niiden yksityisyyttä kunnioittaa. Seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvat vanhukset eivät voi välttämättä itse hallita esimerkiksi sitä, kenelle he kertovat seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuoli-identiteetistään. Hoitohenkilökunnan onkin tärkeä ottaa seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvät asiat sekä niihin liittyvät valmiudet puheeksi vanhuksen kanssa, jotta vanhuksella on mahdollisuus tuoda omia toiveitaan ja tarpeitaan esille. Vanhukselta voi esimerkiksi tiedustella, mitä sukupuolta hän on ja millaisia sukupuolen ilmaisuun liittyviä asioita hän toivoisi huomioitavan. Sukupuolen ilmaisuun liittyvät tarpeet voi myös kirjata vanhuksen hoitosuunnitelmaan, mikäli vanhus kokee, että se ei loukkaa hänen yksityisyyden suojaansa.

Vammaiset

Vammaisten yksityisyyteen tulee kiinnittää huomiota vammaispalveluita ja tukitoimia järjestettäessä. Osa vammaisista tarvitsee henkilökohtaista avustajaa päivittäisiin toimiinsa kuten pukeutumiseen, peseytymiseen ja vessassa käyntiin. Heihin suhtaudutaan usein holhoavasti ja suojelevasti, mikä konkretisoituu monesti rajoitettuna yksityisyytenä. Seksuaaliterveydenhoitoa on siis oltava tarjolla ilman tukihenkilöä. Tämä voi olla todella tärkeää, sillä vakavimmissa tapauksissa juuri tukihenkilö saattaa olla se, joka kaltoinkohtelee vammaista seksuaalisesti.

Erityisen haastava tilanne on vammaisilla, joiden avustajana toimii heidän oma vanhempansa.

Jatkuva lapsen roolissa eläminen ilman mahdollisuutta vanhemmista erilliseen aikuistumiseen voi vaikeuttaa seksuaalista kehitystä ja aktiivisuutta. Tästä syystä on äärimmäisen tärkeää, että yhteiskunnat tukevat vammaisten mahdollisuuksia perheen ulkopuoliseen henkilökohtaiseen avustajaan. ●

Vinkki:

Luotettavuus, yksityisyys ja eettisyys ovat tärkeitä kysymyksiä ihmisten kanssa työskennellessä. Ammattilaisen on tärkeä tehdä selväksi, että seksuaalisuudesta käyty keskustelut eivät leviä kyseisen tilanteen ulkopuolelle käytiinpä keskustelu kahden ihmisen välillä tai isommassa ryhmässä. Ketään ei saa myöskään pakottaa kertomaan yksityisistä asioistaan, vaan keskustelun on perustuttava vapaaehtoisuuteen.

Keskustelun jälkeen voi kehottaa miettimään aihetta siltä kannalta, miten avoimuuteen ja syrjimättömyyteen voisi pyrkiä arkipäiväisessä elämässä. Voi esimerkiksi kannustaa pohtimaan sitä rajaa, mikä kannattaa vetää yksityisten ja julkisten asioiden välille: mistä kokemuksista voisi olla hyödyllistä kertoa myös muille, minkä paljastaminen voisi olla jopa vaarallista. Yhteiskunnan kehityksen kannalta olisi monesti hyvä, että ihmiset kertoisivat omista kokemuksistaan avoimemmin. Tämä vähentäisi seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liitettyjä tabuja ja stereotyyppioita sekä toisi esiin seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta.

7.

Oikeus

vaikuttaa

Oikeus vaikuttaa

Kestävä kehitys vaatii aktiivista epäkohtiin tarttumista ja muutosten tekemistä. Kaikilla on oikeus ja velvollisuus vaikuttaa omien ja muiden seksuaalioikeuksien toteutumiseen. Ihmisten on voitava vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon niin perheiden, yhteisöjen, valtioiden kuin YK:n tasolla.

Valtiot ovat kautta aikain vaikuttaneet kansalaistensa seksuaalioikeuksiin. Lainsäädännöllä saatetaan määrittää ketkä saavat avioitua, sosiaaliturvajärjestelmä ohjaa ihmisten lastenhankintapäätöksiä, oikeus aborttiin määrittää naisten oikeutta omaan kehoonsa ja seksuaalikasvatuksen määrä ja laatu vaikuttaa ihmisten tietoon oikeuksistaan. Näillä kaikilla on niin suuri merkitys ihmisten hyvinvointiin läpi heidän elämänsä, että on kestävän kehityksen kannalta aivan keskeistä, että kaikilla on aito mahdollisuus vaikuttaa. Oikeuteen vaikuttaa kuuluvat valinnat omasta kehosta sekä mahdollisuus vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon.

Oikeus päättää omasta kehosta on ihmisoikeus

Vaikutusmahdollisuuksien ja ihmisoikeuksien puolesta on käytävä jatkuvaa kamppailua. Monissa maissa miehillä on perinteisesti ollut oikeus päättää naisten kehosta, valinnoista ja elämästä. Myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudet elää yhteiskuntiansa hyväksyminä on heikkoa tai

olematonta monissa maissa. Seksuaalioikeuksien ytimessä on sukupuolten tasa-arvo ja jokaisen oikeus tehdä itsenäisiä päätöksiä oman kehonsa ja elämänsä suhteen. Yhteentörmäystä perinteisten käytäntöjen ja arvojen kanssa on monesti vaikea välttää, mikä saattaa joskus johtaa väkivaltaan, häirintään ja uhkailuun. Tästä syystä on tärkeää puolustaa ihmisoikeuksia arkielämässä, jotta ihmisoikeuspuolustajien ääni ei hukkuisi ihmisoikeuksien vastustajien äänen alle.

Erityisesti nuorten on tärkeää voida vaikuttaa seksuaalisuuteensa liittyviin päätöksiin. Seksuaalioikeudet ovat keskeisiä nuorille, sillä ne vaikuttavat seksuaalisen ja sukupuoli-identiteetin muodostumisen lisäksi heidän terveyteensä, koulutukseensa ja tulevaisuuden ansaintamahdollisuuksiin. Nuorten ääni jää hyvin usein päätöksenteon ulkopuolelle, vaikka nuoria on maailmassa enemmän kuin koskaan.

Ihmisoikeuspuolustajia on paljon ympärillämme: Lääkäri, joka puolustaa aborttioikeutta. Uskonnollinen johtaja, joka puhuu homoliittojen puolesta. Nuorisoaktivisti, joka puolustaa seksuaalikasvatusta

kouluissa. Nainen, joka vastustaa yhteisössään tapahtuvaa sukuelinten silpomista sekä lapsi- ja pakkoavioliittoja. Ihmisoikeuspuolustajien äänen tuominen kuuluviin mahdollistaa ihmisoikeuksista keskustelun, epäkohtien esille noston ja toisten tilanteista oppimisen.

Oikeus osallistua päätöksentekoon on avain kestäväan kehitykseen

Ihmisoikeudet eivät toteudu ylhäältä alaspäin määriteltynä totuuksina, vaan ihmisten tulee voida vaikuttaa myös niiden sisältöjen määrittelyyn. Perinne tai näin on aina ollut -ajattelu ei ole peruste olemassa olevalle lainsäädännölle. Lainsäädäntöä ja yhteiskunnan normeja pitää voida tarkastella

kriittisesti. Valtion tulee tarjota kansalaisille mahdollisuus helppoon, tasa-arvoiseen ja tulokselliseen osallistumiseen lakien suunnitteluun, täytäntöönpanoon ja seurantaan. Nuorille pitää myös opettaa vaikuttamista ja kertoa eri vaikuttamisen keinoista. Vaikuttamisen lähtökohtana on se, että ihmiset tietävät oikeuksistaan ja osaavat vaatia muutosta epäkohtiin. Tunne siitä, että voi omilla valinnoillaan ja toimillaan vaikuttaa oman elämän suuntaan ja muiden ihmisen mahdollisuuksiin, on keskeinen hyvinvoinnin tae. Vain siten yhteiskunnat voivat kehittyä sellaisiksi, että ne ovat olemassa kaikkia asukkaitaan varten. Vaikuttamisen mahdollistaminen on siten avainasemassa kestäväälle kehitykselle. Yhteiskunta, jossa seksuaalioikeudet toteutuvat, hyödyttää kaikkia. ●

”

Vaikuttamisen lähtökohtana on se, että ihmiset tietävät oikeuksistaan ja osaavat vaatia muutosta epäkohtiin. Vaikuttamisen mahdollistaminen on siten avainasemassa kestäväälle kehitykselle.”

Vinkki:

Oletko miettinyt, miten sinä voit arkielämässäsi edistää kestävästä kehitystä ja vaikuttaa seksuaalioikeuksien toteutumiseen? Tapoja on monia ja tuntemattomien puolustaminen parantaa lopulta myös omia oikeuksiasi: kun teoillasi edistät turvallisempaa, avoimempaa ja hyväksyvämpää yhteiskuntaa, niin samalla varmistat, että itselläsi ja läheisilläsi on enemmän valinnan mahdollisuuksia elämässä.

1 Ole arjen ihmisoikeuspuolustaja: puolusta syrjinnän tai väkivallan kohteeksi joutuneita. Puutu koulussa toisten kiusaamiseen kuten homotteluun ja huoritteluun.

2 Lue seksuaalioikeuksiin liittyvistä kysymyksistä. Tiedon kartuttua sinun on mahdollista opastaa muita tilanteissa, joissa heidän seksuaalioikeuksiaan on loukattu sekä osaat korjata toisten virheellistä tietoa.

3 Puhu omasta seksuaalisuudestasi ja sukupuolestasi ääneen, sillä rikkomalla tabut voit luoda ilmapiiriä, jossa erilaisuus on hyväksyttyä.

4 Kirjoita mielipidekirjoitus sanomalehteen tai keskustele sosiaalisessa mediassa. Jaa esimerkiksi oma tarinasi tai korosta sitä, kuinka seksuaalioikeudet ovat globaalisti tärkeitä.

5 Tue seksuaalioikeuksia ajavia järjestöjä liittymällä jäseneksi tai vapaaehtoiseksi.

6 Osallistu mielenosoitukseen tietyn seksuaalioikeuksiin liittyvän kysymyksen puolesta.

7 Ota yhteyttä poliittisiin päätöksentekijöihin ja vaadi heitä ottamaan seksuaalioikeudet huomioon poliittisessa päätöksenteossa.

8 Vaadi koulussasi tai työpaikallasi sukupuolisensitiivisiä saniteettitiloja.

Sanasto

Abortti

Abortilla tarkoitetaan raskauden keinotekoisia keskeyttämistä, jossa alkio tai sikiö poistetaan kohdusta.

Ihmisoikeusperustaisuus

Ihmisoikeusperustaisuudella tarkoitetaan sitä, että esimerkiksi hanketyössä varmistetaan, että kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin kirjatut perusoikeudet toteutuvat kaikkien, myös köyhimpien ja syrjäytyneiden ihmisten kohdalla.

Intersukupuolisuus

Tarkoittaa synnynnäistä tilaa, jossa ihmisen sukupuolta määrittelevät fyysiset tekijät tai ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti miehen tai naisen. Näitä ovat esimerkiksi epätyypilliset ulkoiset tai sisäiset sukuelimet. Intersukupuolinen voi kokea sukupuolensa monin tavoin, hän voi kokea olevansa mies tai nainen tai ensisijassa intersukupuolinen.

Lisääntymisterveys

Lisääntymisterveyteen kuuluu yksilöiden ja parien mahdollisuus päättää vapaasti lasten hankinnastaan sekä oikeus saada tietoa ja välineitä, jotka mahdollistavat nämä päätökset. Lisääntymisterveys edellyttää myös raskauden seuranta- ja hyvää synnytyksen aikaista hoitoa äitien ja lasten terveyden varmistamiseksi sekä tarvittaessa mahdollisuuden turvalliseen raskauden keskeytykseen.

Nuorisoystävällisyys

Sellainen toiminta on nuorisoystävällistä, joka huomioi nuorten tarpeet ja toiveet sekä ymmärtää ja kunnioittaa nuorten erilaisuutta ja oikeuksia.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin luetaan yleensä lesbot, homot, biseksuaalit, transihmiset, intersukupuoliset, queer-ihmiset ja aseksuaalit. Länsimaissa heistä käytetään myös kirjainyhdis-

telmää *lhbtqi*. Globaalisti seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöillä on erilaisia määritelmiä ja käsitteitä.

Seksuaaliterveys

Seksuaaliterveys on seksuaalisuuteen liittyvä hyvinvoinnin tila niin fyysisesti, emotionaalisesti, henkisesti kuin sosiaalisesti. Hyvän seksuaaliterveyden merkki on se, että suhtautuu positii-visesti ja kunnioittavasti seksuaalisuuteen. Se on myös mahdollisuutta saada miellyttäviä ja turvallisia seksuaalisia kokemuksia ilman pakottamista, syrjintää ja väkivaltaa

Stigma

Stigma tarkoittaa sosiaalista leimaa. Leimautumisella tarkoitetaan tiettyyn ryhmään kohdistettuja kielteisiä stereotyyppioita.

Sukupuoli-identiteetti

Viittaa ihmisen omaan kokemukseen sukupuolesta. Sukupuoli on moninainen käsite, eikä se rajoitu vain miehenä tai naisena olemiseen. Ihmiset voivat kokea olevansa myös molempia samaan aikaan tai ei kumpaakaan. Sukupuoli-identiteetin ohella ihmiset ilmaisevat sukupuoltaan eri tavoin. Sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu eivät aina vastaa ihmisen biologista sukupuolta.

Sukupuolisensitiivisyys

On ajattelutapa, jossa huomioidaan sukupuoli-normit ja niiden vaikutukset sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla. Kasvatuksen tavoitteena se tarkoittaa, että kasvatuksella tehdään tilaa jokaiselle lapselle olla omanlaisiaan tyttöjä, poikia tai muilla tavoin itsensä määrittäviä lapsia.

Tabu

Kielletty asia, josta on epäsoviva, häpeällistä tai kiellettyä puhua.

Tasa-arvoinen yhteiskunta

On sellainen yhteiskunta, joka on rakennettu kaikkia varten. Tasa-arvoisessa yhteiskunnassa kaikilla on yhtäläiset oikeudet ja vastuut sekä mahdollisuus osallistua yhteiskunnan toimintaan. Jokainen ihminen on arvokas sukupuoleen, luokkaan tai sukupolveen katsomatta.

Transihminen

On kattokäsite ihmisille, jotka ovat transsukupuolisia, transvestiittejä ja transgendereitä. Sana trans viittaa siihen, että henkilön sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu joskus tai aina eroaa odotuksista sille sukupuolelle, johon hänet syntymähetkellä määriteltiin.

Vaarallinen abortti

On itse aiheutettu tai ammattitaidottoman henkilön tekemä toimenpide, joka johtaa raskauden keskeytymiseen.

Vammaisuus

Vammaisuus on kehon toiminnallinen tai rakenteellinen poikkeavuus, ja se kuvaa niitä yksilön kannalta haitallisia sosiaalisia ja yhteiskunnallisia seurauksia, joihin vammaiset ihmiset törmäävät ei-vammaisille suunnitellussa ja heidän ehdoillaan toimivassa yhteiskunnassa.

Vähemmistö

On ryhmä, jonka edustajia on vähemmän verrattuna yhteiskunnan hallitsevaan enemmistöön.

Yliseksualisointi

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yliseksualisoinnilla tarkoitetaan ajattelutapaa, jossa kyseisiin vähemmistöihin kuuluvat määritellään ensisijaisesti heidän seksuaalisen suuntautumisen perusteella ja heidän parisuhteensa nähdään seksikeskeisinä.

Lähteet

Alanko, K: *Mitä kuuluu satenkaarinoorille Suomessa?* 2014. nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/sateenkaarinoori.pdf

Amnesty: *Respect my Rights, Respect my Dignity. Module Three -Sexual and Reproductive Rights are Human Rights.* 2015. amnesty.org/download/Documents/act3000102015english.pdf

Bildjuschkin, K: *Seksuaalikasvatuksen tueksi* (35/2015), THL.

Corrêa, S. Petchesky, R. & Parker, R.: *Sexual, Health and Human Rights.* 2008. silopublic.hunter.cuny.edu/a3e2748e5460a098c8c663a9ac3a4e5d42891043/Sexuality-Health-and-Human-Rights.pdf

The Guardian: *Hijra: India's third gender claims its place in law.* 2014 theguardian.com/society/2014/apr/16/india-third-gender-claims-place-in-law

Guttmacher Institute: *The Individual- and Household-Level Cost of Unsafe Abortion in Uganda.* 2017. guttmacher.org/fact-sheet/individual-and-household-level-cost-unsafe-abortion

Gruskin, S., et al.: *Sexual health, sexual rights and sexual pleasure: meaningfully engaging the perfect triangle.* tandfonline.com/doi/full/10.1080/26410397.2019.1593787

Huffpost: *This Simple Art Project Is Dismantling India's Rape Culture.* 2015. huffingtonpost.com/entry/how-a-group-of-female-artists-reclaimed-one-of-indias-scariest-streets_55b63447e4b0074ba5a50370

IGLYO: *Position Paper on Social Inclusion.* 2014. iglyo.com/wp-content/uploads/2015/09/IGLYO-Position-Paper-Social-Inclusion-2014.pdf

ILGA: *State sponsored homophobia.* 2019. ilga.org/downloads/ILGA_State_Sponsored_Homophobia_2019.pdf

Independent: *Crisis in South Africa: The shocking practice of 'corrective rape' – aimed at 'curing' lesbians.* 2014. independent.co.uk/news/world/africa/crisis-in-south-africa-the-shocking-practice-of-corrective-rape-aimed-at-curing-lesbians-9033224.html

Inquirer: *PF tops teenage pregnancy in SEA.* 2012. newsinfo.inquirer.net/186201/ph-tops-teenage-pregnancy-in-sea

Kansanuutiset: *Etelä-Afrikan lesboja ”parannetaan” raiskaamalla.* 2011. kansanuutiset.fi/uutiset/ulkomaat/2576296/etela-afrikan-lesboja-parannetaan-raiskaamalla

Maailman Kuvalehti: *Tukea kaikkein heikoimmille.* 2005. maailmankuvalehti.fi/node/4429

Mannerheimin lastensuojeluliitto: *Netiketti.* 2013. mll.fi/nuortennetti/mina_ja_media/netiketti/

Oinonen M., Susineva A.: *Seksuaalikasvattajan käsikirja.* 2019. Hivpoint.

Pathfinder: *Bolstering Multisectoral Action to Address Gender-based Violence and Advance Health & Rights.* 2017. pathfinder.org/projects/multisectoral-action-to-address-gender-based-violence/

The Philippine Star: *Popcom says teenage pregnancy in Philippines still alarming.* 2019. philstar.com/headlines/2019/04/10/1908741/popcom-says-teenage-pregnancy-philippines-still-alarming

Philippine Statistics Authority: *One in Ten Young Filipino Women Age 15 to 19 Is Already A Mother or Pregnant With First Child.* 2014. psa.gov.ph/content/one-ten-young-filipino-women-age-15-19-already-mother-or-pregnant-first-child-final-results

Ratzka, A.: *Sexuality and people with disabilities: What experts often are not aware of.* 1998. independentliving.org/docs5/sexuality.html

RFSL: *Guiding principles on the inclusion of lesbian, gay, bisexual, transgender, and intersex (LGBTI) people in development policy and programs.* 2019. rfsf.se/wp-content/uploads/2018/11/RFSL_Guiding-Principles_final_digital.pdf

SETA: *Sateenkaarianasto.* seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarianasto/

SIDA: *Poverty and Sexuality: What are the connections?.* 2010. globalequality.org/storage/documents/pdf/sida%20study%20of%20poverty%20and%20sexuality.pdf

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa.* 2010. julkari.fi/bitstream/handle/10024/80220/039844e2-c540-4e81-834e-6f11e0218246.pdf?sequence=1

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: *Lastensuojelulaitokset.* 2015. thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuollon-muodot/lastensuojelulaitokset

Time: *Men, Women and 'Hijras': India Recognizes Third Gender.* 2014. time.com/63801/men-women-and-hijras-india-recognizes-third-gender/

Ulkoministeriö: *Human Rights Based Approach in Finland's Development Cooperation.* 2015. um.fi/documents/35732/48132/human_rights_based_approach_in_finlands_development_cooperation_-_guidance_note_2015_pdf_32_

sivua_118_mt.pdf/b757f2f3-6103-7a43-1508-ba1bbbe3908d?t=1560452713123

Ulkoministeriö: *Mikä on Suomen ihmisoikeusperustainen lähestymistapa kehitykseen?* 2013. ulapland.fi/loader.aspx?id=626fc473-2b34-46f8-b85f-5906e92bf64d

UNFPA: *Promoting sexual and reproductive health for persons with disabilities.* 2009. unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/srh_for_disabilities.pdf

UNFPA: *My Body, My Life, My World: Rights and choices for all adolescents and youth: a UNFPA global strategy.* 2019. unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/My_body_my_life_my_world_low-res_pages.pdf

UNICEF: *115 million boys and men around the world married as children.* 2019. unicef.org/press-releases/115-million-boys-and-men-around-world-married-children-unicef

Valtonen, S.: *Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien vanhusten kohtaaminen pitkäaikaisessa laitoshoidossa – hoitajien näkökulma.* 2014. helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/136071/Valtonen_sosiologia.pdf?sequence=2

Väestöliitto: *Lapsi ja seksuaalisuus.* 2018. hyvakysymys.fi/artikkeli/lapsi-ja-seksuaalisuus/

Väestöliitto: *Seksuaalikasvatuksen osa-alueet.* 2018. hyvakysymys.fi/artikkeli/seksuaalikasvatuksen-osa-alueet/

WHO: *Sexual health, human rights and the law.* 2015. apps.who.int/iris/bitstream/10665/175556/1/9789241564984_eng.pdf?ua=1

Tämä julkaisu on kirjoitettu kaikille seksuaalioikeuksista kiinnostuneille. Julkaisun tavoitteena on antaa kattava kuva seksuaalioikeuksista osana ihmisoikeuksia ja selventää niiden suhdetta kestäväan kehitykseen.

Kaikilla ihmisillä on iästä, sukupuolesta, etnisestä taustasta, seksuaalisesta suuntauksesta ja terveydentilasta riippumatta oikeus omaan seksuaalisuuteen, oikeus tietoon seksuaalisuudesta, oikeus suojella itseään ja tulla suojelluiksi, oikeus seksuaaliterveyspalveluihin, oikeus näkyä, oikeus yksityisyyteen ja oikeus vaikuttaa.

Tässä julkaisussa käsitellään jokaista edellä mainituista oikeuksista omassa osiossaan. Lisäksi julkaisu sisältää esimerkkejä ja konkreettisia ideoita, miten seksuaalioikeudet voidaan ottaa huomioon käytännön työssä ja hankkeissa.

Seksuaalioikeuksien toteutuminen vähentää köyhyyttä ja eriarvoisuutta, edistää kestävä kehitystä ja laajemmin ihmisoikeuksien toteutumista. Siksi niiden toteutuminen on yksilöille ja yhteiskunnille äärimmäisen tärkeää.

Julkaisu on rahoitettu ulkoministeriön kehitysyhteistyövaroin ja on osa Väestöliiton Väestötietosarjaa.